

HOOFSTUK 1

BEKENDSTELLING VAN DIE STUDIE-ONDERWERP. NAVORSINGSPROBLEEM, HIPOTESE, BELANG VAN DIE NAVORSING. BREë NAVORSINGSMODEL

Die doel van hierdie hoofstuk is:

- Om die onderwerp vir studie en die navorsingsveld bekend te stel: die uitdagings wat omvattende veranderings in die samelewing, met die oorgang van die “ou” na die “nuwe” Suid-Afrika, aan gemeentebouings in die NG Kerk stel.
- Om die navorsingsprobleem, die navorsingsdoel en die werkshipotese te stel.
- Om die studieveld tot haalbare dimensies te beperk en om die belangrikste konsepte wat herhalend in die studie voorkom, te definieer.
- Om die navorsingsprobleem te plaas in die konteks van aspekte van verandering in Suid-Afrika, Afrika en wêreldwyd.
- Om die belang, relevansie en aktualiteit van die onderhawige studie aan te toon.
- Om die keuse van die breë navorsingsmodel te beredeneer en aan te toon hoe dit in die ander hoofstukke van die studie ontwikkel word.

1.1 KEUSE VAN DIE ONDERWERP

1.1.1 IN DIE PRAKTYK FOKUS NG KERK-GEMEENTES EENSYDIG NA BINNE

Dit is my waarneming as deelnemer-navorser (vgl Jarvis 1999:xi), dat NG Kerk-gemeentes die afgelope twee dekades, hoofsaaklik **na binne gekeer**d lewe. Verreweg die meeste aandag en energie word gegee aan bedienings na binne. Gemeentes doen moeite om lidmate so goed en so omvattend moontlik te bedien met die Evangelie. Dit is my ervaring as leraar en deelnemer in

gemeentes, dat dit veel moeiliker is om bedienings buite die kring van lidmate op te bou en in stand te hou. Daar is nie dieselfde entoesiasme vir uitreik na buite, as vir die opbou van die bestaande gemeente nie. As voltydse gemeentepredikant vir die afgelope 22 jaar, is dit hoe ek my eie bediening beleef het. By ringsittings en sinodevergaderings, waar daar insae is in die lewe van ander gemeentes, is die waarneming bevestig: oor die algemeen is gemeentes van die NG Kerk se bediening van hulle eie lidmate uit die boonste rakke. Maar dit is ongelukkig waar die uitnemendheid eindig. Bedienings na buite word meestal afgeskeep.

1.1.2 EENSYDIGE FOKUS NA BINNE IS TEENSTRYDIG MET TEOLOGIESE TEORIE

Min gemeentes het 'n visie wat verder strek as hul eie lidmate en eie gemeentegrense. Betrokkenheid by buitestaanders, ongelowiges, samelewingsprobleme, ander kulture en ander lande is raar. Dit is **in botsing met die gereformeerde teologie** wat dit só verstaan dat gelowiges en gemeentes gestuur en gedring word deur die liefde van Christus (2 Kor 5:14). En die liefde van Christus is nie slegs 'n liefde vir die gemeente nie, maar "... die magtige beweging van God se hart na die wêreld toe" (Jonker 1977:13). Volgens die heersende teologiese teorie is betrokkenheid na buite vir 'n gemeente van gereformeerde belydenis nie 'n "ekstra" nie, maar 'n logiese uitvloeisel van haar diepste identiteit (in hierdie studie word in die vroulike vorm na die gemeente verwys as bruid van Christus). Die gemeente is **in wese missionêr** – tegelyk onderskeibaar van en solidêr met die wêreld (Bosch 1979:222). Die term "missionêr" word in hierdie studie gebruik in die sin soos wat Bosch dit verstaan: dit staan in verband met die *missio dei* en die diepste teologiese identiteit van die kerk en nie met imperialisme of kultuur-Christendom nie (vgl Nel 2009:433–434). Nie kerkverband of gemeente kan anders verstaan word as God se gestuurdes nie. "But always, the focus is mission" (Mead 1991:8). Gelowiges is "in Christus" en het nie 'n eie agenda, onafhanklik van Hom nie. Jesus het gesê: "Soos die Vader My gestuur het, stuur Ek julle ook" (Joh 20:21). Gelowiges is gestuur. God het sy Seun aan *die wêreld* gegee (Joh 3:16). Onlangse publikasies wat wyd in die NG Kerk gebruik word, bevestig dat daar algemene instemming is met die **teorie** dat gemeentes gestuurdes van die Here is met visie wat ver verby die bestaande gemeente reik (Robinson 1996:11–19; Algemene Sinode van die NG Kerk 2002, 2006; Nel 2006; Niemandt 2007). In die **praktyk** kom daar egter weinig van die suiwer teorie tereg.

Onlangse praktyk-ervaring in gemeentes is egter dat dit slegs met groot moeite en volharding is dat leiers ’n visie vir bedienings na buite, ywer vir meer as net instandhouding en ’n evangelisasiekultuur in gemeentes gevestig kry. In 2003 het die houding van sommige van ons eie gemeente se kerkraadslede my genoop om verlof te neem om ’n uitreik na ’n bybelskool in Malawi te lei. Hulle het sterk gevoel dat dit nie die predikant se werk is nie en dat die uitreik gaan beteken die gemeente word verwaarloos. Hulle keuse was baie beslis vir die versorging van die gemeente, ten koste van uitreik na buite.

Die keuse vir die versorging van die gemeente bo die uitbreiding van die koninkryk van God, strook nie met die teologiese teorie wat die NG Kerk onderskryf nie. Die teorie streef na balans tussen opbou en uitreik, soos geformuleer deur beide Suid-Afrikaanse en buitelandse teoloë. Uit die NG Kerk se eie geledere is daar die volgende formulering: “Gemeentebou impliseer altyd weer groei – kwalitatief en soos dit God behaag ook kwantitatief” (Nel 1994:8). ’n Invloedryke praktiese teoloog uit die VSA skryf: “But in keeping with the move to go beyond yet include the clerical paradigm, strategic practical theology is concerned with areas of praxis that relate to the church’s activity in the world as well as its ministries within its own walls” (Browning 2007:16). Vanuit Europa word die kerk beskryf as tegelykertyd “*liggaam van Christus*” met ’n gerigtheid na binne – op onderlinge verhoudings, en “*eersteling*” met ’n gerigtheid op die wêreld met die doel om uit te deel na die mate wat sy van God ontvang het (Berkhof 1973:411, 429–433). “Het gaat God immers om de wereld en dus niet om de kerk” (Berkhof 1973:432). ’n **Gesonde gemeente** se gerigtheid is **tegelyk na binne en na buite** (vgl ook Heitink 1993:238; Mouton 2007:3–4; Smit 2003:167–174; Wepener 2007:12–14).

My waarnemings (dat gemeentes tans, in stryd met die gereformeerde teologie, ongesond na binne gekeer is) is deur die NG Kerk se empiriese studie, *Kerkspieël 2006*, op ’n kwantitatief-wetenskaplike wyse bevestig. Die volgende oop vraag is aan alle NG Kerk-gemeentes gevra: “Wat is die belangrikste doelwitte waarop die kerkraad ooreengekom het?”. Die resultaat toon duidelik aan dat gemeentes se beste aandag en energie na binne gerig word. Die *eerste drie doelwitte* wat die mees algemene voorkom, *fokus almal op eie lidmate* (versorging/omgee, erediensgroei, opbou). Dit is eers die vierde doelwit op die lys wat dui op ’n gerigtheid na buite (uitreik/sending) (Schoeman 2008:15).

'n Volgende vraag van *Kerkspieël 2006* sluit hierby aan en die resultaat versterk die vermoede dat gemeentes hoofsaaklik met hulleself besig is. Gemeentes moes naamlik hulle funksionering op 'n skaal tussen sendingprojekte en 'n missionale verstaan van gemeentewees, plaas. Om mee te begin, moet ons verstaan dat nie alle gemeentes besig is met sendingprojekte nie. En dan is daar nog baie van die gemeentes wat wél sendingprojekte ondersteun of self onderneem, wat dit doen op 'n wyse dat dit 'n “ekstra” is, dat dit nie 'n uitvloeisel en weerspieëling van die gemeente se identiteit is nie. “Slegs 'n derde het hulleself binne 'n missionale verstaan van gemeente-wees geplaas ... Sonder om 'n waarde-oordeel te maak, kan gevra word na gemeentes se verstaan van hulle taak en roeping binne 'n nuwe en veranderende konteks” (Schoeman 2008:15). Die veranderende konteks word, myns insiens tereg, geïdentifiseer as 'n moontlike struikelblok in die weg van 'n missionêre verstaan van gemeentewees.

1.1.3 DIE FOKUS WAS NIE ALTYD SO STERK NA BINNE NIE

Dit was nie altyd so dat die gerigtheid na buite so laag op die NG Kerk se agenda was nie. Intendeel, nie te lank gelede nie, het die NG Kerk 'n lewendige visie vir die **evangelisering van die hele kontinent** gehad! Sy het haar identiteit en roeping so verstaan dat God ons voorsate doelbewus in Afrika geplant het om die lig van die Evangelie in 'n donker kontinent in te dra (Beukes 2001). Die visie dat ons nie ter wille van onself in Afrika is nie, was helder. “Ons roeping in die wêreld het ons Afrika laat sien. Hiervoor moet ons God sonder ophou dank” (Nel 2006:11). Dit was nie net mooi woorde en 'n suiwer teologiese teorie nie. Die NG Kerk het dit ook in die praktyk gedoen. Die kerk het 'n trotse en eeuelange sendingtradisie, binnelands sowel as buitelands. Sedert die beginjare van die Hollandse handelsending – die eerste inwonende Christene – aan die Kaap, is die Evangelie aan die plaaslike bevolking gebring. Die Kaapse Sinode van 1857 het besluit om buitelandse sendingwerk aan te pak. In 1889 gaan die NG Kerk na Malawi, in 1891 na Zimbabwe, 1899 na Zambië, 1908 na Nigerië, 1909 na Mosambiek en so vestig die gereformeerde geloof via die NG Kerk in 11 Afrikalande (Cronjé 1981).

Ook binnelands het die NG Kerk oor die eeue erns gemaak met die groot opdrag om die evangelie aan al die nasies te verkondig (Crafford 1982). “Hoe verryk is 'n mens se gees nie wanneer hy aan die einde van die lees van die geskiedenis van die Sending – in hierdie geval buite die R.S.A. – gekom het nie. Die groot dade van God het onmiskenbaar onder ons plaasgevind en ons is erfge-

name van ’n ryke verlede” (CWH Boshoff voorwoord in Cronjé 1981:1). Baie energie en aandag is na buite die bestaande gemeentes gerig. Teen 1978 was die lidmaattal van die “Jongkerke”, die vrug van die NG Kerk se sendingwerk in Suid-Afrika en 11 ander Afrikalande, byna dubbel die lidmaattal van die NG Kerk self: 2,98 miljoen vergeleke by 1,53 miljoen. Daarby het die Jongkerke op daardie stadium ’n lewenskragtige groeikoers in lidmaattal van 17% per jaar gehandhaaf (Cronjé 1981:383; Crafford 1982:189, 463, 564).

Die sendingywer van die vorige eeu was ’n logiese uitvloeisel van die kerk se teologie en selfverstaan. ’n Invloedryke teoloog van die NG Kerk van 50 jaar gelede het byvoorbeeld die bede oor die koms van die koninkryk in die *Ons Vader*-gebed soos volg vertolk: “Die vermeerdering van die kerk is net so belangrik. Sending en evangelisasie hoort tot die wese van die kerk. Omdat ons kerk *Christelik* is, dit wil sê aan Christus behoort en deur Sy Gees besiel word, kan dit nie anders as missionêr te wees nie. Dis die verhoogde Christus wat deur Sy gemeente werk. ’n Kerk moet uitbrei, anders lei dit tot stagnasie en verstening, en stilstand beteken die dood (Du Toit 1963:288). Die vraag wat aanleiding tot hierdie studie gegee het, is die volgende: Wat sou die rede wees daarvoor dat ’n kerk wat vir só ’n lang tydperk só wyd betrokke was by ons hele kontinent – met ’n visie om lig vir Afrika te wees – die pas begin markeer het? Vanwaar die nuwe na-binne-gekeerdheid vir ’n kerk wat die vorige eeu geen grense in diens van die Evangelie geken het nie? Dit ten spyte van ’n suiwer teologiese teorie, wat soos volg deur ’n Algemene Sinode in sitting gestel is: “Die sin en bestemming van die gemeente se bestaan is om deur God gebruik te word ...” (Roepingsverklaring Algemene Sinode 2007).

Dieselfde na-binne-gekeerde tendens wat daar tans is ten opsigte van kerkgroei, kan ook opgemerk word ten opsigte van **gemeenskapsbetrokkenheid**. Die algemene indruk bestaan dat die NG Kerk haar onttrek het van die groot gemeenskapskwessies in Suid-Afrika (Bisschoff 2008:10). Ook dít strook nie met die gereformeerde tradisie, wat daarna streef om elke vierkante sentimeter van die wêreld op te eis vir die koningsheerskappy van Christus nie. Jesus is Koning, nie net oor die kerk nie, maar oor die hele mensdom en die hele kosmos (Kol 1:18). Die kerk se bediening is daarop gerig om Christus se heerskappy konkreet te maak in die hele gemeenskap en vir alle mense. “Die koninkryk is self, as werklikheid van God, ’n oproep aan sy burgers, om die sosiale lewe as terrein van Gods onbetwisbare alleenheerskappy te proklameer” (Heyns 1986:45). Die NG Kerk se teolo-

gie het nog altyd die hele mens raakgesien en die omvattende heil van God vir alle samelewingsverbande in woord en daad verkondig.

Wanneer gemeentes verkies om *nie* betrokke te raak by die groot probleme in hulle omgewing nie, strook dit nie met die volgende teologiese teorie wat in die NG Kerk lewe nie: “Die kerk mag homself nie in ’n ghetto van vroomheid terugtrek en weier om die implikasies aan te toon wat die versoening in Christus vir die politiek, die samelewing, die kultuur en die etos van die gemeenskap het nie. Dit kan vir die kerk nie om’t ewe wees hoe dit op al hierdie terreine toegaan nie. Christus het inderdaad in ’n universele sin aanspraak op die lewe van mense en volkere” (Jonker 1983:211).

Omdat die gereformeerde teologie alle aspekte van menswees en nood in ag neem, het sending en maatskaplike betrokkenheid tradisioneel hand-aan-hand beweeg. Die omvattende ontferming van God is ’n Bybelse grondmotief in die betrokkenheid na buite (Bosch 1979:55–59) en die trefwoord was “missionêre diakonaat” (sien Bosch 1979:179; Crafford 1982:578–588). Waar die Evangelie gebring is, het die kerk ook by maatskaplike nood betrokke geraak. Die NG Kerk het nog altyd die lot van minderbevoorregtes ter harte geneem. In navolging van, sowel as onder opdrag van die Here Jesus, word kreupeles, melaatses, dowes en siekes genees, versorg en gehelp (vgl Matt 10:8; Luk 7:22–23; Mark 16:17).

Die NG Kerk is vandag baie minder as ’n geslag gelede betrokke by die groot probleme in die Suid-Afrikaanse gemeenskap. *Kerkspieël 2006* het NG Kerk-gemeentes se betrokkenheid ondersoek by sewe samelewingsprobleme wat SACLA (South African Christian Leadership Assembly) die sewe reuse noem wat die Suid-Afrikaanse samelewing uitdaag en selfs afbreek: MIV/vigs, misdaad en korrupsie, geweld, armoede en werkloosheid, seksisme, rassisme, gesinsgeweld (Bisschoff 2008:10–12). Die navorsing het bevind dat net twee van die sewe uitdagings (armoede/werkloosheid en gesinskrisisse), bevredigende aandag kry. “Die geheelrespons is teleurstellend. Minder as 50% van gemeentes gee spesifiek aandag aan die probleme wat vyf van die sewe reuse skeep” (Bisschoff 2008:11).

Uit die hoek van gemeenskapsbetrokkenheid gesien, is die vraag wat onderliggend aan hierdie studie leef, die volgende: Hoe gebeur dit dat ’n kerk wat in die dekades voorafgaande aan 1980 nie

minder nie as 78 sendinghospitale en 112 gespesialiseerde inrigtings vir sorgbehoewendes soos blindes, gestremdes, melaatses en weeskinders daargestel het (Cronjé 1981:383; Crafford 1982: 582-588), haar tans in groot mate eenkant hou van die groot samelewingsprobleme?

1.1.4 KONTEKSTUELE FAKTORE IN SUID-AFRIKA SEDERT 1990

Die navorsingsvermoede is dat samelewingsfaktore in die jare sedert 1990 'n groot rol speel in die verskuiwings ten opsigte van gemeentebetrokkenheid na buite.

Die NG Kerk se vroeëre prominente rol in die samelewing het natuurlikerwys daarmee saamgehang dat 'n groot persentasie regeringsleiers lidmate van die NG Kerk was. Die Nasionale Party-regering was 'n blanke (hoofsaaklik Afrikaanse) regering met Christelike uitgangspunte. Die NG Kerk het 'n simpatieke oor by regeringsleiers gekry. Die NG Kerk se posisie ten opsigte van die regering het drasties verander. Eerstens is NG Kerk-lidmate in die geledere van huidige regeringsleiers baie skaars. Tweedens is die nuwe Suid-Afrika 'n sekulêre staat en die Christelike uitgangspunte het verval. Daar is godsdiensvryheid, maar alle godsdienste word oor dieselfde kam geskeer. Wanneer die regering godsdienstige leiers raadpleeg, is die Christelike kerke nie die enigstes nie. En onder die Christelike kerke, is die NG Kerk net een van baie verskillende denominasies. Sy is boonop die kerk met die albatros om die nek, omdat sy apartheid teologies regverdig het. Dit alles werk mee daartoe dat die NG Kerk 'n besondere posisie van invloed in die samelewing verloor het. In die praktyk word haar stem nie meer deur die regering as belangrik geag nie. Die teendeel is eerder waar: op grondvlak word sy soms stief behandel deur staatsdepartemente. Maar hierdie mindere posisie in die samelewing is nie die hele antwoord vir onbetrokkenheid by groot gemeenskapsprobleme nie. Daar is steeds baie ruimte en vryheid om op 'n groot skaal by die breë samelewing se geestelike, maatskaplike, veiligheids-, mediese en ander probleme betrokke te wees. Die vermoede is dat die effek van samelewingsfaktore soos **verandering en verlies** so sterk is, dat dit die hele klimaat in 'n magtige organisasie soos die NG Kerk verander het. Daar het 'n verskuiwing plaasgevind: die bewustheid van die *missio dei* wat die gemeente as geheel *gestuurdes* maak, het plek gemaak vir 'n algemene stryd om oorlewing.

Die twee dimensies van gemeentebou – die versorgingsdimensie en die missionêre dimensie – (Bisschoff 1993:42) of, anders gestel, die twee pole van bewaring en vermeerdering (Nel 1994:32)

is nie in balans nie. Versorging van die gemeente kry eensydig aandag ten koste van die missionêre dimensie.

1.1.5 DRIE PROMINENTE SAMELEWINGSKONSEPTE: VERANDERING, VERLIES EN TREUR

Drie samelewingskonsepte staan sentraal in hierdie studie: VERANDERING, VERLIES en TREUR.

Suid-Afrika het in die jare sedert 1990 op baie terreine enorme *veranderings* beleef. Die totale omgewing waarbinne gemeentes hulle geloof uitleef, het verander. Die wêreld waarvoor hulle sout en lig moet wees, lyk gewoon nie meer soos 20 jaar gelede nie. Enige geloofsgemeenskap wat die konteks waar hy geplaas is, ernstig opneem, word ten diepste geraak deur sulke groot veranderings in die makro-omgewing.

Met grootskaalse verandering gaan noodwendig *verlies* gepaard. Dit is normaal, selfs onvermydelik, vir ’n individu en ’n gemeenskap om te *treur* oor verlies (Hamman 2005:46–60). Selfs diegene wat uitgesien het na die “nuwe Suid-Afrika” en dit verwelkom as iets kosbaars, ervaar verlies, omdat die samelewing waarvan hulle ook deel was en aan gewoond was, nie meer bestaan nie. Om te *treur* is ’n spontane reaksie wat universeel voorkom by almal wat verlies ervaar (Parkes 1986:23). Dit kan nie anders nie, as dat lidmate van die NG Kerk sal *treur* in hierdie dae. En om te *treur* is harde werk (Worden 2003); dis ’n vermoeiende proses wat energie dreineer, energie wat andersins in ander areas van menswees en gemeentewees beskikbaar sou wees. Wanneer gelowiges nie sinvol handel met hulle verliese en hoopvol rou nie, kan die nostalgiese en rigtinglose *treur* oor die vergange “goeie ou dae” gemeentes se energie opslurp: “Then grief becomes a literal black hole devouring the spiritual and relational energy within the gospel community” (Hamman 2005:28).

1.2 NAVORSINGSPROBLEEM

“Science starts only with problems” (Karl Popper).

1.2.1 TEORIE EN PRAKTYK KLOP NIE

Die gereformeerde teologie se **gemeentebouteorie** sê die gemeente is primêr 'n kontekstueel-relevante gawe van God aan 'n plaaslike gemeenskap (Nel 2006:11). Die heersende teologiese teorie, wat ook in kerklike besluite neerslag gevind het (Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk 2002, bylae A.8.1) spel 'n kerkbegrip uit waar die arbeid en energie wat die gemeente na binne en na buite aanwend, in **balans** is. In 'n gesonde gemeente word daar dus in gelyke mate aandag gegee aan sorg en groei. Die gemeente is nie 'n doel in sigself nie, maar 'n kontekstueel-betrokke instrument van God se reddende genade en versoening wat vreugde vind in evangelisasie, barmhartigheid en betrokkenheid by die wêreld in nood buite die gemeente. “Daar is geen ander teologie as missionêre teologie nie” (Bosch 1979:179; vgl ook Smit 2003:160–167). Kok & Niemandt (2010:507) beskryf die kerk as “missional by intent”. Gemeentebou het 'n intensiewe en 'n ekstensiewe doel, die voortgaande vernuwingsproses in die gemeente is sowel kwalitatief as kwantitatief, die huidige gemeente word opgebou én diegene wat nog ongelowig is, word bygebou deur verkondiging, geloof en bekering. “Gemeentebou impliseer gemeentegroei. Die doel is juis groeibou – anders is dit nie Bybelse gemeentebou nie” (Nel 1986:53). Die teorie handhaaf balans tussen die versorgende en die missionêre dimensies van gemeentebou (Bisschoff 1993:42).

Die **praktyk** vertel egter 'n ander verhaal. Gemeentes mag miskien self ook die mooi beleid eggo, maar as dít wat in werklikheid gedoen word, nagegaan word, blyk dit dat gemeentes hoofsaaklik met hulleself besig is, in plaas van met die wêreld. Die meeste gemeentes is ongebalanseerd. Hulle het groot en goed ontwikkelde bedienings na binne, maar klein en swak ontwikkelde bedienings na buite (*Kerkspieël 2006*).

1.2.2 HOEKOM KLOP TEORIE EN PRAKTYK NIE?

Die vraag is hoekom daardie gaping tussen teorie en praxis so groot is en waarom gemeentebou-programme so maklik tot stilstand kom. Bloot teologies beskou, is so 'n situasie moeilik om te verklaar. Die Bybel is onmisverstaanbaar duidelik daarvoor dat die gemeente nie ter wille van haarself bestaan nie, maar ter wille van hulle wat nog nie glo nie (Mat 28:10–20, Joh 20:21, Ef 1:10). NG Kerk-lidmate weet dit. Dit is nie 'n vreemde gedagte in die NG Kerk dat sending, evangelisasie, barmhartigheid en die uitbreiding van die Koninkryk van God hoë prioriteite is nie.

Die navorsingsvermoede is dat die situasie van verandering in Suid-Afrika en die gepaardgaande verlies wat NG Kerk-lidmate beleef, dalk meer daarmee te doen as wat ons tot dusver besef het. Dit is dalk die “swart gat” wat energie opslurp, sodat gemeentes nie kans sien vir meer as die minimum nie.

Die oorgangstyd in Suid-Afrika neem langer en is moeiliker as wat gemeentes 20 jaar gelede voorsien het (vgl Burger 1995:9). Die oud-moderator van die NG Kerk se Algemene Sinode, dr Coenie Burger, het dit vyftien jaar gelede al opgemerk, maar sy stelling is vandag soveel meer van toepassing as in 1995. Die langdurige en moeilike oorgangsproses veroorsaak sekere obstruksies vir individuele gelowiges en gemeentes om te fokus op hulle taak en roeping in nuwe omstandighede. As deelnemer-navorsers is dit my waarneming dat gelowiges en gemeentes die meeste van hulle energie gebruik om by nuwe omstandighede aan te pas, te konsolideer en te oorleef, eerder as om te ywer vir die uitbreiding van die koninkryk van God. Die kerk se amptelike navorsing bevestig die waarneming: ’n somtotaal van 52,2% van die NG Kerk se gemeentes, kan in terme van gemeentebouteorie beskryf word dat hulle uitsluitlik (of byna uitsluitlik) fokus op die *versorgingsdimensie* en dat die *missionêre dimensie* afwesig is (*Kerkspieël 2006*).

1.2.3 GEFORMULEERDE NAVORSINGSPROBLEEM

Die navorsingsprobleem kan soos volg saamgevat word:

Min NG Kerk-gemeentes slaag tans daarin om die versorgingsdimensie van hulle bediening te balanseer met ’n voldoende missionêre dimensie. Vrae wat na vore kom, is die volgende:

- 1. Is daar samelewingsfaktore wat gemeentebou-ideale en gemeenteboupogings demp?*
- 2. Is dit akkuraat om te beweer dat daar ’n langdurige, onvoltooide en kollektiewe treurproses in die Afrikaanse gemeenskap aan die gang is wat NG Kerk-lidmate en gemeentes se geestesenergie dreineer?*
- 3. Kan ’n gemeentebouteorie wat die huidige treurproses verreken, ’n bydrae lewer om die probleem op te los?*

Die ingeligte en opmerksame waarnemer sien oorfloedige tekens van treursimptome by NG Kerk-lidmate (vgl Kübler-Ross 1969:34–98; Bowlby 1980:85–111; Parkes 1986:50–106). Daar is egter nog min tekens van die laaste fases van die treurproses, naamlik aanvaarding en die herinvestering

van geestesenergie in iets of iemand anders as dít wat jy verloor het (Kübler-Ross 1969:99–138). Die aanvaarding van ’n nuwe identiteit, onafhanklik van die verlore geliefde (Parkes 1986:107–123; Hamman 2005:47) en ’n duidelike doel om voor te leef in die omstandighede ná verlies, is nog skaars in Afrikanergeleedere.

Sinvolle gemeentebou veronderstel dat die gemeente en haar lidmate die moed en geestekrag het om uit te reik na buite. Die klaarblyklike probleem is dat lidmate en gemeentes in baie gevalle gewoon nie oor daardie geesteskrigte beskik nie. Die rede vir die onvoldoende missionêre bewussyn en missionêre betrokkenheid moet dus nie net gesoek word by 'n sondige en moedswillige selfbeheptheid nie, maar by 'n lang en ingewikkelde, onafgehandelde, kollektiewe treurproses.

1.3 NAVORSINGSVERMOEDE

Die navorsingsvermoede is dat daar ’n verband is tussen NG Kerk-gemeentes se lae missionêre betrokkenheid en die situasie van omvattende verandering en verlies in Suid-Afrika na 1990. As die vermoede reg is, behoort gemeentebouwanbalanse te verbeter wanneer aandag gegee word aan die verwerking van verlies.

Die vermoede is gegrond op twee faktore: *Eerstens* is die NG Kerk se ekklesiologie, missiologie en gemeentebouteologie suiwer en handhaaf dit die balans tussen sorg en uitreik (Bosch 1979:44–87; Nel 2006:11–28; Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk (2002)). *Tweedens* lewer die kerk se geskiedenis oorvloedig getuigenis van groot klem op uitreik na buite, klem op die nood van die wêreld en die uitbreiding van die koninkryk van God (vgl Cronjé 1981; Crafford 1982). Die teologiese teorie het nie sedert 1990 verander nie. Maar die konteks het dramaties verander en die rede vir die huidige gebrekkige missionêre identiteit en bewussyn (vgl Nel 2002) moet gesoek word by kontekstuele faktore. Die vermoede is dat een van die kontekstuele faktore, wat ’n negatiewe invloed het op gemeentes se uitlewing van hulle missionêre identiteit, lidmate se belewenis van *verlies* is. As gemeentes die komplekse nood wat met die verlies wat hulle lidmate beleef verband hou, kreatief en gelowig kan aanspreek met ’n hoopvolle bediening van rou, kan dit moontlik een of meer van die volgende heilsame uitkomstêre hê:

1. Gemeentes kan hulle lidmate help om los te kom van 'n onproduktiewe treurproses en te beweeg na 'n produktiewe rouproses.
2. Lidmate se fokus kan skuif van 'n pynlike verlede na 'n hoopvolle toekoms.
3. Geesteskrigte wat tans op onproduktiewe treur gemors word, kan beskikbaar word vir diens in God se koninkryk.
4. Gemeentes kan in sulke omstandighede dalk meer geredelik kans sien vir die uitdagings van missionêre gemeentewees.
5. As die missionêre dimensie van gemeentebou sterker ontwikkel, is daar beter balans en so-doende kan die gemeenteboupraktyk nader beweeg aan die mooi gemeentebouteorie wat die NG Kerk onderskryf.

Tot sover die navorsingsvermoede.

1.4 NAVORSINGSDOEL

*Om, deur middel van 'n kwalitatiewe ondersoek in geselekteerde gemeentes van die NG Kerk, **eerstens** 'n in-diepte beskrywing aan te bied van die stand van sake ten opsigte van gemeentes se belewenis van drie verbandhoudende kontekstuele faktore: verandering in Suid-Afrika, verlies wat NG Kerk-lidmate beleef en mense se treurreaksies as gevolg van verlies.*

*Om, deur middel van 'n kwalitatiewe ondersoek in dieselfde geselekteerde gemeentes, **tweedens** te kontroleer of 'n langdurige, onvoltooide, kollektiewe treurproses inderdaad goedbedoelde gemeenteboupogings kniehalter in gemeentes van die NG Kerk se Noordelike Sinode.*

*Indien dit bevestig word dat die treurproses 'n hindernis vir sinvolle gemeentebou is, om **derdens** die heersende gemeentebouteorie te verryk met kontekstuele perspektiewe op verandering, verlies en treur, asook perspektiewe op intensionele, gemeentelike rou.*

***Vierdens** om strategies weë te ondersoek vir gemeentes om intensionele rou, as 'n bediening van hoop (Hamman 2005:66–67), te integreer as normale deel van die gemeentebediening.*

Hierdie onderneming het van die begin af 'n praktiese belang wat in die navorsingsdoel weerspieël word. Teologie is nie waardestry of belangevry nie. Die uitgesproke doel is die soeke na meer sinvolle optredes vir NG Kerk-gemeentes in 'n veranderende konteks. Die beginpunt is om die tyd en omstandighede te begryp (vgl Browning 2007:15; Osmer 2008:36).

1.5 WERKSHIPOTESE

Die metodologie rakende “hipotese” moet kortliks verduidelik word. Hierdie ondersoek in sy geheel is *hipotese-genererend* van aard. Dit sluit al die hoofstukke in. Die feit dat 'n werkshipotese reeds in hoofstuk 1 van 'n hipotese-generende studie gestel word, vra om 'n verduideliking.

Ek gebruik die **werkshipotese** as 'n voorlopige formulering wat die **navorsingsvermoede** verwoord. Die hipotese sal in die laaste, integrerende hoofstuk weer ter sprake kom. Die werkswyse is dus om 'n werkshipotese aan die begin te formuleer, maar dit aan die einde van die navorsingsproses te herformuleer in 'n behoorlike, wetenskaplike hipotese wat nie meer op vermoedens gegrond is nie, maar uit die hele wetenskaplike proses na vore getree het (sien p 399).

Die werkshipotese waarmee hierdie studie aangepak word, is die volgende:

Gemeentebou sal meer geredelik slaag in gemeentes van die NG Kerk se Noordelike Sinode wanneer die kollektiewe treurreaksies oor verliese ná 1990 grootliks afgehandel is en meer geestes-energie beskikbaar is om die uitdagings van optimale, missionêre gemeenteweese aan te pak. Praktiese teologie kan 'n bydrae in dié verband lewer deur 'n gemeentebouteorie te ontwikkel waarin die konteks-spesifieke nood van lidmate en gemeentes, naamlik die behoefte om verliese genoegsaam te betreur en vordering te maak met die komplekse en langdurige kollektiewe rouproses, geïntegreer is.

1.6 AFGRENSING EN BEPERKINGS

Die navorsingsveld moet vervolgens afgegrens en beperk word tot 'n haalbare, realistiese veld van

studie.

1.6.1 TEOLOGIES

Hierdie is 'n studie in die praktiese teologie. Samelewingstendense word beskou, maar vanuit 'n prakties-teologiese belang. Dit beteken empiriese bevindings oor samelewingstendense word beskou in wisselwerking met heersende teologiese teorieë. Die studie is beperk tot die vakgebied gemeentebou, wat geïnteresseerd is in die geheelbeeld van 'n gemeente se selfverstaan en funksionering in konteks.

1.6.2 KERKLIK

Slegs die Nederduitse Gereformeerde Kerk kom doelbewus ter sprake. Die resultate mag wel van toepassing wees op ander kerke (veral Afrikaanse kerke met gereformeerde inslag), maar hierdie studie se veld is in die empiriese ondersoek beperk tot die NG Kerk.

1.6.3 GEOGRAFIES

Slegs een van die tien geografiese sinodale gebiede van die NG Kerk kom ter sprake in die empiriese ondersoek, naamlik die Noordelike Sinode. Dit sluit 'n gedeelte van Pretoria en noord-Gauteng in, asook die grootste gedeelte van Limpopo en noordelike dele van die Noordwes-provinsie.

1.6.4 EMPIRIES

Die empiriese ondersoek word beperk tot stemme van plaaslike *gemeentes*, wat impliseer dat stemme van meerdere vergaderings van die NG Kerk soos ringe en sinodes, buite die veld van ondersoek val, asook stemme van prominente individue soos teoloë, outeurs en openbare meningsvormers.

1.6.5 NAVORSINGSMETODOLOGIES

'n Kwalitatiewe empiriese ondersoek word onderneem in 'n klein aantal geselekteerde gemeentes. Die bedoeling is nie om die bevindings te kwantifiseer, te ekstrapoleer of wetenskaplik te veralge-

meen nie, maar om te fokus op die unieke en onherhaalbare stem van elke betrokke gemeente. Die stemme wat ter sprake gebring word, is subjektief, maar waaragtig, en as sodanig volgens die nuwe wetenskapsbeskouing belangrik vir vooruitgang in die vak praktiese teologie (Pieterse 1991:42).

1.6.6 DIE JARE 1990–2010

Daar is nie ’n tydsgewrig wat nie verandering en verlies vir sy mense inhou nie. “... loss is a common experience for all Gospel communities” (Hamman 2005:35). Maar, met dit in gedagte, was die jare 1990–2010 ’n buitengewone tydvak in Suid-Afrika. Sedert sy toespraak op 2 Februarie 1990 in die parlement, toe die destydse president FW de Klerk die beperkings op die African National Congress (hierna ANC) opgehef het, het baie dinge ingrypend verander in Suid-Afrika. Vir die doel van hierdie studie neem ons die datum **2 Februarie 1990** as ’n keerpunt, toe die bal aan die rol gesit is vir groot en noodwendige veranderinge, wat niks minder nie as ’n omwenteling in die hele samelewing tot gevolg gehad het. Dit is die oorgangstyd waartydens langdurige, omvattende en uiters komplekse veranderinge in elke faset van die samelewing plaasgevind het.

1.7 DEFINISIES VAN TERME EN KONSEPTE

Enkele konsepte wat volop in die studie voorkom, word nou gedefinieer. Elk van die definisies hieronder word elders in meer besonderhede beredeneer en uiteen gesit. By wyse van inleiding word hier volstaan met ’n beknopte definisie van elke konsep.

1.7.1 TEOLOGIE

Teologie bestudeer die koms van God na die mens in sy wêreld. Die geloofsaannames is dat God bestaan en dat Hy ingryp in mense se lewens; dat die mens God kan ken. Die studie-objek van teologie is nie “God” nie, maar die **handelinge** van God deur Jesus van Nasaret en deur mense wat in Hom glo. Enersyds is dit ’n vorm van respekvolle liefde vir God met die hele verstand (Heyns & Jonker 1977:9). Andersyds is dit ’n egte wetenskaplike aktiwiteit.

1.7.2 PRAKTIESE TEOLOGIE

Praktiese teologie is 'n hermeneutiese en kommunikatiewe handelingswetenskap: daardie deel van die teologiese *corpus* wat die gebeure tussen God en die mens van vandag bestudeer en vertolk – soos dit afspeel in tussenmenslike kommunikasie en verhoudings in diens van die Evangelie.

1.7.3 EVANGELIE

Die goeie nuus in verband met die verwagting, koms, optrede, boodskap, lyding, sterwe, opstanding, hemelvaart en wederkoms van Jesus van Nasaret, die Seun van God.

1.7.4 GEMEENTEBOU

Gemeentebou is dié deel van die praktiese teologie wat vra na die wese, roeping en optimale, totale funksionering van die gemeente as teken van die komende Koninkryk van God.

1.7.5 VERANDERING

Die omvattende veranderings in al die fasette van die Suid-Afrikaanse samelewing (in die konteks van Afrika en die hele wêreld) vanaf 2 Februarie 1990 tot einde 2010.

1.7.6 VERLIES

Die belewenis van mense wat iets kwyt is wat vir hulle dierbaar was. Baie verskillende soorte verliese kom gedurig oor mense se pad: dit kan materieel van aard wees, verlies in verhoudings, intrapsigies, verlies van funksie of rol, of sistemies van aard (vgl Hamman 2005:50–58). Verlies het hier te doen met NG Kerk-lidmate se belewenisse in Suid-Afrika in 'n tydperk van omvattende samelewingsverandering.

1.7.7 TREUR

Om te treur, is die universele, normale, spontane menslike reaksie op verlies. Dit is om bedroef te wees, verdriet te hê (HAT 2009) en het emosionele, geestelike, fisiese en verhoudingsdimensies. Om te treur is 'n kragtige en on-vrywillige reaksie; dit manifesteer in tipiese treurreaksies en neem

heelwat tyd en energie van die treurende in beslag. Die treurreaksies van NG Kerk-lidmate, wat verliese ly in Suid-Afrika sedert 1990, word in hierdie studie beskou.

1.7.8 ROU

Rou word onderskei van treur. “Rou” word hier in ’n baie spesifieke sin gebruik as ’n doelbewuste en begeleide proses. Waar treur spontaan is, is rou in onderskeid daarvan intensioneel. Dit is die doelbewuste proses om afskeid te neem van dít wat die persoon of groep verloor het: materiële dinge, die bekende, verhoudings, drome, hoop, identiteit, funksie of rol. Rou is die harde werk om doelbewus deur al die treurdimensies te leef, om realisties met verlies en verandering saam te leef. Rou is, anders as treur, ’n gedrewe en hoopvolle proses wat afstuur op ’n nuwe identiteit en lewensruimte (Hamman 2005:18). Die hoopvolle element in hierdie studie is dat NG Kerk-gemeentes kan leer om produktief te rou en sodoende ’n nuwe identiteit in nuwe omstandighede te vind.

1.8 ASPEKTE VAN VERANDERING IN SUID-AFRIKA SEDERT 1990

Gedurende die afgelope 20 jaar het daar ’n omvattende rekonstruksie van die ganse Suid-Afrikaanse landskap plaasgevind (Du Plessis 2009; Labuschagne & Nel 2010:1; Van der Merwe 2010:314–315). Die NG Kerk kan nie anders as om te vra of haar gemeentelike bediening nog kontekstueel in pas is nie. “Die nuwe Suid-Afrika vra teologiese besinning” (Heyns 1995:52). Daar het nog vyftien jaar verloop sedert Heyns hierdie stelling gemaak het. Daardie vyftien jaar het teologiese besinning nie minder belangrik gemaak nie. Inteendeel, die situasie het intussen net meer en meer kompleks geraak. Noukeurige empiriese werk en noukeurige teologiese besinning is noodsaaklik, omdat dit lyk asof die NG Kerk nog baie onseker is van haar identiteit in die nuwe konteks. Die “nuwe Suid-Afrika” as konteks waarbinne die NG Kerk leef en werk, is geensins staties nie. Dinge het die afgelope 20 jaar omvattend en teen ’n geweldige tempo verander en veranderinge is steeds aan die orde van die dag.

Om samelewingsveranderinge in Suid-Afrika volledig te beskryf, val buite die bestek van hierdie studie. Tog is dit noodsaaklik om ’n paar bladsye daaraan af te staan, omdat die veranderende Suid-Afrika die konteks is waarbinne gemeentebou in die meeste gemeentes nie tot sy reg kom nie

– moontlik juis as gevolg van verandering en die gepaardgaande verlies. Die doel met die notas hieronder is om ter wille van ’n vinnige geheelbeeld ’n opsomming te maak van die belangrikste fasette van verandering. Die doel is ook nie om veranderings te beoordeel nie; bloot om dit aan te stip.

1.8.1 POLITIEKE VERANDERING

Die land Suid-Afrika het sedert 1990 grondliggend en omvangryk verander. Die eerste, voor die hand liggende veranderings het plaasgevind in die politieke omgewing: die swaartepunt van politieke mag het verskuif van die destydse Nasionale Party na die ANC. Alle volwassenes het in 1994 stemreg verkry in ’n eenheidstaat. FW de Klerk is as president opgevolg deur NR Mandela, T Mbeki, KP Motlanthe en J Zuma. Die Afrikaanse gemeenskap, waaruit die oorgrote meerderheid NG Kerk-lidmate kom, was ’n klein, maar baie dominante groep in die ou Suid-Afrika. Hulle het mag en politieke seggenskap verloor. “Afrikaners ... have a full-blown minority status in the new South Africa ... and ... were thus necessarily constrained to make certain adjustments very rapidly ...” (Van der Merwe 2010:313). Die verandering van regering op 27 April 1994 het verdere grootskaalse skuive tot gevolg gehad in elke faset van die samelewing: staatkundig, polities, sosiaal, demografies, ekonomies, kerklik, onderwyskundig, landboukundig, kultureel, vermaak, sport, ensovoorts.

Suid-Afrika is in 2010 ’n ander land as wat dit in 1990 was. Die Suid-Afrika van 1990 was die produk van blanke (Hollandse, Engelse en Afrikaanse) bestuur, beheer en assosiasie oor ’n tydperk van eeue. In die tydperk sedert 1990 is gekenmerk deur omvattende transformasie. “Transformation is the overarching political project of the ANC government, and it determines the political context of everything that happens in the country” (Buys 2011:1). Die land se identiteit is verander na ’n Afrika-staat onder hoofsaaklik swart bestuur en beheer. Die eerste linie assosiasie is met Afrika, nie meer Europa nie. “Die ANC is onwrikbaar verbind tot die uitwissing van die erfenis van apartheid” (Van der Merwe 2010:316). Daar moes dus afskeid geneem word van baie dinge wat die Europese identiteit weerspieël het en wat met apartheid geassosieer is: bekende simbole byvoorbeeld openbare vakansiedae soos Stigtingsdag op 6 April, Republiekdag op 31 Mei en Krugerdag op 10 Oktober, die ou landsvlag en die Stem van Suid-Afrika as volkslied. Die Suid-Afrikaanse Kommunisteparty, wat onder die Nasionale Party bewind ’n gevaarlike vyand was, re-

geer sedert 1994 in 'n drieparty-alliansie saam met die vakverbond Cosatu en die ANC. Die verandering van die land se identiteit word weerspieël in nuwe simbole, nuwe openbare vakansiedae soos Vryheidsdag op 27 April, Werkersdag op 1 Mei en Jeugdag op 16 Junie, nuwe provinsies, 'n nuwe landswaapen, vlag en volkslied, ander helde (soos bv diegene wat vereer word in die nuwe Freedom Park in Pretoria) en ideale, nuwe name vir damme, strate, lughawens en dorpe. Twee amptelike landstale is uitgebrei na elf. Honderde wette uit die apartheidsbedeling is geskrap en vervang met nuwes. Wit ministers en staatsamptenare is in 'n gedrewe transformasieproses van die staatsdiens, met streng transformasiedoelwitte, vervang deur swartes.

Die proses van radikale hervorming van die samelewing deur wetgewing, gaan steeds voort.

1.8.2 STAATKUNDIGE VERANDERING

Suid-Afrika het 'n nuwe grondwet en 'n omvattende, nuwe grondwetlike bedeling. Ou tuislandregerings is ontbind en tuislande is ingelyf by een Suid-Afrika. Tuislande se staatsdienste is ingelyf by Suid-Afrika se staatsdiens. Die vier ou provinsies met al hulle strukture is ontbind. Nege nuwe provinsies, met provinsiale regerings, is gestig.

1.8.3 DEMOGRAFIESE VERANDERING

Toe wette op instromingsbeheer, die groepsgebiedewet en andere sedert 1990 geskrap is, het daar in sommige gebiede grootskaalse bevolkingsverskuiwings plaasgevind. Verstedeliking het versnel. Die regering het tienduisende "HOP-huise" gebou, meeste daarvan in stedelike gebiede. Ek haal net twee voorbeelde van demografiese verandering uit die geografiese gebied van die Noordelike Sinode aan, wat nuwe eise aan die gemeentelike bediening stel. In Pretoria het tienduisende swartmense ingetrek in die middestad en in voorstede soos Sunnyside en Arcadia, in dieselfde verhouding wat blankes weggetrek het. Die lidmaattalle van NG Kerk-gemeentes het in 'n kort tydjie dramaties gekrimp. Een gemeente het ontbind. Die oorblywende vyf gemeentes het die trauma van samesmelting in een gemeente, asook die weggaan van die een predikant na die ander, beleef. Die konteks het verander en die gekykte bedieningspatrone het nie meer gewerk nie. Die Pretoriageemeente het vandag 'n vinnig groeiende bedieningspunt van jong, professionele swartmense, wat twintig jaar gelede ondenkbaar sou wees. Die tweede voorbeeld is dat Sibasa as 'n florerende bedieningspunt van die Levubu-gemeente doodgeloop het nadat die Venda-staatsdiens in 1994

ontbind is. Die gemeente het meer as 'n derde van haar lidmate verloor toe honderde staatsamp-tenare uit Sibasa weggetrek het. Demografiese veranderings raak sommige NG Kerk-gemeentes nie juis nie, maar dit raak ander gemeentes ten seerste.

1.8.4 SOSIALE EN KULTURELE VERANDERING

Daar is nie meer, soos voor 1994, wette op aparte geriewe nie. Swart en wit meng sosiaal baie meer as in die apartheidsdae: hulle lê langs mekaar in dieselfde hospitaalkamers, werk saam in dieselfde kantore en staatsdepartemente, eet in dieselfde restaurante, sit langs mekaar op skool-banke en woon saam skoolfunksies by. Meeste wittes sien swartes nie meer, soos tydens die koloniale era, as minderwaardige mense wat “voogdyskap” nodig het nie. Meeste swartes sien wittes nie meer as die “baas” of die koloniale verdrukker nie. Niemand skrik klaarblyklik meer vir rasgemengde paartjies nie. Op 19 September 2009 is die Springbokheld Bryan Habana getroud met die blonde Janine Viljoen en volgens hierdie deelnemer-waarnemer was min mense geskok daaroor. 'n Kort 15 jaar gelede sou dit skokgolwe veroorsaak het – ten minste in die Afrikaanse gemeenskap. Die sosiale landskap lyk ook anders omdat die regering 'n ander houding jeens Afrika het. Waar die landsgrense voor 1990 deur die weermag en polisie gepatrolleer is, is die grense tans vir alle praktiese doeleindes “oop”. Daar woon miljoene mense uit ander Afrika-lande (Zimbabwe, Zambië, Mosambiek, Malawi, Nigerië, ensovoorts) wettig of onwettig in Suid-Afrika. Daar is nie syfers beskikbaar van die getal onwettige inwoners nie, maar volgens 'n deurwinterde demograaf is 'n getal van tussen 8 miljoen en 11 miljoen 'n realistiese raaiskoot (Smit 2010). Dit verteenwoordig ongeveer 20% van die bevolking. Hierdie verandering in die sosiale samestelling het reperkussies, omdat hulpbronne, werksgeleenthede en infrastruktuur beperk is. Dit het in 2008 tot lelike voorvalle van vreemdelinge haat en bloedvergieting gelei.

Die afrikanerkultuur en tradisies is deur die vorige regering beskerm en uitgebou. Presies die teen-oorgestelde gebeur sedert 1994. “Nasiebou, soos dit tans deur die ANC-regering geformuleer en in werking gestel word, beteken in die praktyk vir Afrikaners gedwonge akkulturasie ... Hiervolgens moet etniese minderhede gedepolitiseer en gedenasionaliseer word ten einde nasionale homogeniteit – oftewel kulturele eenvormigheid – te bewerkstellig. Dit kom neer op akkulturasie, 'n proses waarin lede van die minderheids-groepe hulle tradisies, taal en kultuur moet laat vaar ten gunste van dié van die dominante groep” (Van der Merwe 2010:316). Gesonde maatskaplike kohesie,

oordrag van innerlike waardes en adel, karaktervorming en ander kulturele funksies is gevolglik onder ernstige druk in Afrikanergeledere.

1.8.5 EKONOMIESE VERANDERING

In die ou Suid-Afrika is blankes ekonomies bevoordeel. Swart ekonomiese bemagtiging is 'n belangrike deel van die nuwe ekonomiese werklikheid. Maatskappye en ander ondernemings word gedwing om rassekwotas te haal ten opsigte van eienaarskap, bestuur en personeel. Die regering het beleid daargestel wat swartmense doelbewus ekonomies bevoordeel en die doel het om die ongelikhede van die verlede uit te wis. Ons gesin beleef die skadukant van hierdie ekonomiese beleid, deurdat ons oudste kind, met 9 A-simbole in matriek en onder die top 10-presteerders in sy provinsie, in 2009 by geen maatskappy 'n beurs vir universiteitstudie kon kry nie. In die ou bedeling sou dit anders gewees het.

'n Nuwe swart elite het na 1994 baie vinnig fabelagtig ryk geword. Die mynmagnaat Patrice Motsepe se portefeulje is byvoorbeeld US\$3,3 biljoen werd (Forbes Magazine 2011). Volgens navorsing deur 'n afdeling van een van Suid-Afrika se groot banke, FNB Private Clients, was 45% van die 200 000 rykste mense in Suid-Afrika in 2006 al swart (Bateman, Du Plooy & Kijko 2006). 'n Groeiende swart middelklas het ook die afgelope twee dekades ontstaan. Die besigheidswêreld gebruik die term “black diamonds” om na hulle te verwys. Van die einde van 2005 tot die begin van 2007 het hulle getal “black diamonds” aangegroei van 2 miljoen na 2,6 miljoen en hulle koopkrag van R130 biljoen na R180 biljoen per jaar (Unilever Institute 2007). Meer as 12 000 swart middelklasfamilies, ongeveer 50 000 mense, verhuis elke maand uit swart townships na meer goeie voorstede. (Unilever Institute 2007). Swart vroue is die groep wie se verdienste verhoudingsgewys die meeste gegroei het. Hulle het baie meer ekonomiese mag as in 1990. Dit verteenwoordig ekonomiese en sosiale veranderinge. “Independent, financially secure and ambitious, South Africa’s 1,5 million Black Diamond women are increasingly calling the shots when it comes to making decisions about purchases” (Unilever Institute 2008).

Aan die onderkant van die ekonomiese spektrum is die armes armer as ooit. Die “sagte” werksgeleenthede in die staatsdiens en maklike tenders vir staatswerk het die groot meerderheid swart mense nie bevoordeel nie. President Zuma het voor die 2009-verkiesing, met sy besoeke aan

blanke plakkerskampe, die groot aantal nuwe kolonies van armoedige blankes ook deel van die openbare debat oor armoede gemaak.

Die grootste verandering in die nasionale begroting sedert 1990, is die groeiende persentasie van die begroting vir maatskaplike toelaes (in die 2010/2011 begroting is dit R128,4 miljard of 14,2% van die begroting) en die krimpende persentasie vir verdediging.

As regeringsbeleid in ag geneem word, is daar tans terselfdertyd 'n baie ironiese ekonomiese tendens in Suid-Afrika te bespeur: “Die ironie van die onlangse verlede is dat regstellende aksie en swart ekonomiese bemagtiging sy grootste voorstanders ontmagtig en sy grootste kritici bemagtig het” (Cronjé 2010). Wit mense se lewenstandaard het sedert 1994 oor die algemeen verbeter. Frans Cronjé van die Instituut vir Rasseverhoudinge meen die verklaring daarvoor is dat wit mense genoodsaak is om meer onafhanklik te word van die staat en self groter verantwoordelikheid te aanvaar vir hulle lewenstandaard. Hy stel dit soos volg: “Die verbetering van wit mense se lewenstandaard kan net verklaar word deur ondernemerskap, die loop van risiko's en die verkryging van 'n steeds beter vlak van onderwys en vaardigheid” (Cronjé 2010).

1.8.6 ONDERWYSKUNDIGE VERANDERING

In 1990 het die groot meerderheid skole kinders van net een ras toegelaat. Net enkele privaatskole was rasgemeng. Twintig jaar later lyk die situasie totaal anders. Talle voormalige dubbelmediumskole het Engels geword, met 'n meerderheid swart leerders, byvoorbeeld Laerskool Soutpansberg. Baie voormalige Afrikaanse skole het vandag 'n Engelse (hoofsaaklik swart) leerderstroom, byvoorbeeld Laerskool Louis Trichardt en Hoërskool Hendrik Verwoerd. Ander voormalige Afrikaanse skole het heeltemal Engels geword, byvoorbeeld Laerskool Nellie Swart en die Hoërskool Staatspresident CR Swart in Pretoria. Die omstrede “uitkomsgebaseerde” onderrigstelsel het in 1997 'n omwenteling in onderwyskringe veroorsaak en is in 2009 weer deur die onderwysdepartement laat vaar. Teknikons het opgehou bestaan en tersiêre onderwysinstellings is gerasionaliseer en hergroepeer. Die magte van skole se bestuursliggame is deur onderwysdepartemente ingekort.

1.8.7 VERANDERINGE TEN OPSIGTE VAN TAAL

Voor 1994 het Suid-Afrika twee amptelike landstale gehad: Afrikaans en Engels. Die nuwe Suid-

Afrika het 11 amptelike tale. Alhoewel IsiZulu (23,8%), IsiXhosa (17,6%) en Afrikaans (13,3%) volgens die RGN se syfers die tale met die grootste aantal moedertaalsprekers is (www.southafrica.info/about/people/language), is Engels baie dominant as die owerheid se gebruikstaal.

Aangesien die NG Kerk hoofsaaklik ’n Afrikaanse kerk is, is die posisie van Afrikaans hier ter sake. Verskeie hofsake oor skole se taalbeleid het koerante se hoofskrifte gehaal. Telkens was dit die Afrikaanse gemeenskap wat onder druk was en hulle toevlug tot die howe geneem het ter beskerming van hulle taalregte, byvoorbeeld Laerskool Mikro en Hoërskool Ermelo. In Hoërskool Ermelo se geval het die Appèlhof op 28 Maart 2009 beslis dat ’n skool sy eie taal mag kies. Daar is egter steeds druk op Afrikaans as onderrigtaal by skole en tersiêre inrigtings en op die ontwikkeling van die hoër funksies van die taal. “Afrikaans gaan uitsterf. Dit is besig om te gebeur en gaan in sy leeftyd plaasvind, het die bekroonde digter Breyten Breytenbach gister gesê” (Fourie 2010). Die redes wat Breytenbach aanvoer vir sy stelling is die taal se verlies aan amptelike status en “die gevaar om in die volgende vyf tot tien jaar as akademiese, tegnologiese en wetenskapstaal ‘geknak’ te word” (Fourie 2010). Die Universiteit van Stellenbosch (en ander tradisioneel Afrikaanse universiteite) se taalbeleid was in die jare 2006–2009 kort-kort in die openbare spervuur. Afrikaans as akademiese taal is voor 1994 positief deur die regering bevorder in ’n era toe Afrikaans een van net twee amptelike landstale was. Die situasie het baie verander ná 1994.

1.8.8 GRONDSAKE, LANDBOUKUNDIGE VERANDERING

Wetgewing rondom grondrestitusie, grondeise en grondhervorming het groot rimpelings en skuiwe veroorsaak in die landboukundige omgewing. Sekere landbougemeenskappe soos Soekmekaar, Levubu en Magoebaskloof het haas onherkenbaar verander as gevolg van grondhervorming en baie NG Kerk-lidmate het persoonlike verlies beleef in die proses. Teen die einde van 2009 is die proses rakende grondrestitusie en grondeise byna afgehandel. Die minister van landelike ontwikkeling en grondsaak, Gugile Nkwinti, het egter op 2 Maart 2010 tydens ’n inligtingsessie erken sowat 90% van die 5,9 miljoen hektaar landbougrond wat die staat sedert 1994 vir grondhervorming gekoop het, lê huidig onbenut (Du Toit 2010). Meer as 5 miljoen hektaar landbougrond, wat vroeër in vol produksie was, het die regering reeds miljarde rande gekos, maar lê tans onproduktief. Voedselsekerheid raak gevolglik toenemend belangrik in die

openbare debat oor grond. Die regeringsdoelwitte wat grondhervorming betref, naamlik dat 30% van alle landbougrond teen 2014 aan swart eienaars moet behoort, is veranderings wat nog voorlê. Die departement van landelike ontwikkeling en grondhervorming sê in sy strategiese plan tot 2013 hy oorweeg die moontlikheid om alle produktiewe landbougrond tot nasionale bate te verklaar (Duvenage & Van Rooyen 2010). Hierdie strategiese plan, tesame met die ANC se hantering van waterregte en mineraalregte, skep onsekerheid en spanning – veral in landboukringe en plattelandse NG Kerk-gemeentes wat direk van landbou afhanklik is.

1.8.9 KERKLIKE VERANDERING

Die NG Kerk is “’n kerk wat in die verlede ’n heel belangrike rol in Suid-Afrika gespeel het” (Meiring & Joubert 1992:52), onder andere in die aanvanklike regverdiging en verdediging van apartheid en die latere kritiek op die verworde apartheid. Die *kerkverband* het ’n prominente posisie van invloed en gesag verloor. Die NG Kerk is in groot mate gemarginaliseer in die nuwe Suid-Afrika (Smit 2001:121).

1.8.10 VERANDERING IN SPORT

Daar kan volstaan word met twee voorbeelde van veranderings op sportgebied. Voorbeeld een: Voor 1990 was Suid-Afrika se amptelike sportspanne leliewit en vandag moet hulle die demografie van die land verteenwoordig. Soms word wit spelers wat op meriete ’n provinsiale of nasionale span sou haal, weggelaat om rassekwotas te haal. Voorbeeld twee: Die tydperk voor 1990 was isolasiejare. Geleenthede vir Suid-Afrikaanse sportlui om internasionaal mee te ding, was skaars. In 2010 is ons sportspanne byna enige plek in die wêreld welkom en neem baie gereeld internasionaal deel.

1.8.11 MISDAAD, PERSOONLIKE VEILIGHEID

Die weermag en polisie het ’n prominente rol in die ou Suid-Afrika gespeel. Dit was magte om mee rekening te hou en misdadigers het dit geweet. Die strafregstelsel en howe was effektief. Misdaad was onder beheer en oor die algemeen het mense in hulle persoonlike lewens veilig gevoel. Die situasie rakende landsburgers se gevoel van persoonlike veiligheid het baie verander. Misdaad het hand oor hand toegeneem. Die Polisie se oneffektiwiteit is die direkte oorsaak

van die toename in misdaad. Twee derdes van die polisie kantore in Suid-Afrika se bevelvoerders versuim hulle mees basiese pligte (Steenkamp 2010). In die aanloop tot die 2010 FIFA- sokker-wêreldbeker eindtoernooi in Junie en Julie 2010, was die hoë vlakke van misdaad een van die grootste bekommernisse vir beide die aanbieders van die skouspel en voornemende sokkertoeriste (www.goal.com 2010). Vrees vir misdaad impliseer vir Suid-Afrikaners wat permanent in die land woon, 'n sekere verlies van vryheid en lewensvreugde. Misdaad is ook een van die hoofoorsake vir emigrasie.

GEVOLGTREKKING

As 'n Rip van Winkel 20 of 30 jaar gelede in Suid-Afrika aan die slaap geraak het en vandag moes wakker word, sou hy die land, as gevolg van die baie veranderings, nie herken het nie.

1.9 KONTEKS: KOMPLEKSE VERANDERING, VERLIES EN ONAFGEHANDELDE TREUR

Die konteks waarbinne die NG Kerk leef, is een wat gekenmerk word deur verbysterende verandering op baie vlakke en terreine. Groot veranderings gaan noodwendig met ervarings van verlies gepaard. Die soort verlies wat hier ter sprake is, is uiters kompleks, omdat die veranderings wat daartoe aanleiding gee, oor 'n lang tydperk plaasvind en nie ophou nie. Sestien jaar na die aanbreek van die nuwe bedeling in Suid-Afrika, is die groot veranderings in die samelewing nog nie afgehandel nie. Heelwat nuwe wetgewing en veranderings aan die samelewing word steeds ingevoer, wat onsekerheid en verlies by NG Kerk-lidmate veroorsaak. In 'n samelewing waar verandering een van die min konstantes is, raak die treurtake nie afgehandel nie. Voordat een verlies behoorlik verwerk is, word mense met nóg veranderings en nóg verliese gekonfronteer.

Daar is baie voorbeelde van onafgehandelde treur te sien in die Suid-Afrikaanse samelewing. Soms lyk dit asof 'n joernalis of 'n kunstenaar 'n baie sensitiewe senuwee van die Afrikaanse gemeenskap aanraak en dan is daar ongekende reaksie: Die enorme openbare reaksie op die joernalis Chris Louw se artikel "Boetman is die bliksem in" (oorspronklik gepubliseer in 2001 en na Louw se afsterwe herdruk in *Beeld* van 2 Desember 2009) en die sanger Bok van Blerk se liedjie

“De la Rey” is sprekende voorbeelde daarvan. Dit weerspieël die nood van ’n hele gemeenskap in ’n tyd van verandering en verlies, wat steeds kwalik onder die oppervlak leef. Die kerk behoort deeglik daarvan kennis te neem.

Daar is byna daaglikse openbare voorbeelde van standpunte en gedrag wat aggressie weerspieël wat, tipies in ’n treurreaksie, buite verhouding is tot die direk aanleidende gebeure. Insidente van padwoede, waar iemand ’n medepadgebruiker uit sy motor ruk en aanrand of doodskiet, maak meer sin as dit gesien word as aggressie wat nie net reageer op die direk aanleidende gebeure (die slegte maniere van ’n medepadgebruiker) nie, maar op onverwerkte verliese van baie jare. Daar is byna daaglikse inbellers op die Afrikaanse radiostasie RSG se geselsprogramme oor aktuele sake (Praat saam, Sê wie?, Loslip) wat onredelik kwaad is oor talle aspekte van hulle lewe in die nuwe Suid-Afrika en wat oor die radio stoom afblaas daaroor. Die tipe reaksie van die Afrikaanssprekende publiek op nuusberigte, soos te sien op die dagblad *Beeld* en die sondagkoerant *Rapport* se blogs, weerspieël ’n gemeenskap met wie dit glad nie goed gaan nie. Daar is daaglikse voorbeelde van openbare reaksies wat die gemeenskap se sinisme, venynigheid, aggressie, oppervlakkigheid, blatante rassisme, vulgariteit en algemene koersloosheid weergee.

1.9.1 RASSISME EN VERVREEMDING

Die vinnige tempo van verandering, tesame met die hoë insidensie van onbillike swart-op-wit rassisme van die kant van sekere politici en prominente mense, veroorsaak dat blankes by tye soos vreemdelinge in hulle eie land voel. ’n Banale voorbeeld is die voormalige hoof van Atletiek Suid-Afrika, mnr Leonard Chuene, wat die blaam vir die openbare storm aangaande die atleet Caster Semenya op “wit rassiste” gepak het om sy eie leuens en onbeholpe hantering van die saak weg te steek (Tucker & Dugas 2009). Dit is duidelik dat die ANC in die na-Mandela era ver weggedwaal het van die ideaal van ’n nie-rassige samelewing.

1.9.2 EMIGRASIE

Tienduisende NG Kerk-lidmate het al sedert 1990 hulle gevoel van vervreemding tot ’n ekstreme besluit geneem, geëmigreer en ’n heenkome gaan soek in ander lande. ’n Anonieme lid van die publiek skryf soos volg: “Ek is so moeg vir die onherstelbare verval van Suid-Afrika dat ek gaan padgee” (Riempies op *Beeld*-blog 21 September 2009). Ongeveer een uit elke vyf wit Suid-Afri-

kaners, 850 000 of meer, het na raming geëmigreer in die dekade na 1995. 'n Voormalige navorser van die RGN beskryf die uittog soos volg: “Nou is dit die era van die Derde Groot Trek: wit burgers soek in 'n verstommende tempo 'n ander heenkome. Of het reeds hul oorsese bestemming bereik. En die oorwegend wit emigrasiestroom is nog lank nie afgeloop nie” (Eloff 2008). Daar is byna nie meer 'n NG Kerk-familie oor, wat nie iemand in die buiteland het nie.

Baie emigrante is landuit as gevolg van veranderinge in die land en die gevolglike verliese wat hulle ondervind het ten opsigte van werkseleenthede of bevorderingsmoontlikhede, onder andere as gevolg van swart ekonomiese bemagtiging en rassekwotas en -teikens by die werkplek. Hulle reaksie op verlies, naamlik emigrasie, het 'n nuwe soort verandering en verlies tot gevolg: vir diegene wat emigreer, asook vir hulle geliefdes wat agterbly. Emigrante lewe 'n lewe van verlies (Hamman 2005:15) en hulle families en goeie vriende ook.

Die impak van emigrasie op die NG Kerk is sover ek weet nog nie ondersoek nie, maar die vermoede van hierdie studie is dat dit beduidend bydra tot die verandering van die klimaat ten opsigte van sending, evangelisasie en gemeenskapsbetrokkenheid in gemeentes. Lidmaatgetalle neem af. My waarneming is dat dit hoofsaaklik jonger en goed opgeleide mense is wat emigreer, mense wat vir baie jare 'n belangrike rol sou kon speel in hulle plaaslike gemeentes. NG Kerk-gemeentes het in die kort tydsbestek van 20 jaar tienduisende hoë potensiaal jong lidmate verloor. Dit is verstaanbaar dat die klem geruisloos geskuif het van 'n visie om lig vir die kontinent te wees (Beukes 2001), na oorlewing en konsolidering (*Kerkspieël 2006*).

Gemeentes se getalle het gekrimp sedert 1990 en dit bevorder nie kerklike entoesiasme om die dalende statistiek te sien nie. Prof Flip Smit se opsomming van demografiese tendense in die blanke deel van die Suid-Afrikaanse bevolking, waarvan die NG Kerk deel is, is dat hulle minder, ouer en armer word en dat die tendens nie afgeloop is nie (Smit 2007). Heelwat gemeentes wat vroeër finansiële sonder bekommernis was, moet uitgawes besnoei, leraarsposte wat vakant raak vries en groot pogings aanwend om die boeke te laat klop. Sendingbegrotings bly maklik in die slag of word verminder. Omdat gemeentes hoofsaaklik jongmense verloor het, verminder die dooplidmaatgetalle en jeugbediening gaan agteruit. Die gemiddelde ouderdom van die lidmate van NG Kerk-gemeentes word hoër en hoër. “Ons word ouer en ons kinders minder. Dit is 'n empiriese werklikheid” (Nel 2008:7). Jongmense wat agterbly, is redelik pessimisties oor hulle

vooruitsigte om werk te kry en finansiëel gevestig te raak. Ons gemeentes beleef dus ook sekondêre verliese, want hulle verloor lidmate en leierspotensiaal, hulle raak finansiëel in die knyp en moes al belangrike werk laat vaar waaroor hulle óók treur. Byna ’n miljoen blankes se emigrasie, laat ’n besliste leemte in die kerk. Diegene wat agterbly, bly agter met ’n gemis. Hulle treur onvermydelik oor hulle eie verliese aan familie of vriende en ly ook saam met hulle geliefdes wat moeilike aanpassings in ’n ander land moet maak. Hulle bly agter met dieselfde gemeentelike verantwoordelikhede, wat nou deur minder mense gedra moet word. Daar is groter wordende druk op gemeentes se oorblywende leiers.

1.9.3 GEMEENTEBOU IN ’N KONTEKS VAN VERLIES

Goeie teologie moet grondvat in die gemeentelike konteks. As dit ’n konteks van verlies is, is dit goeie teologie om betrokke te raak en gemeentes daarmee te help. Net soos wat stewige ekklesiologie onontbeerlik is vir die selfverstaan en roepingsverstaan van ’n gemeente (Nel 1994:11), is handeling met die verhaal van die gemeente se pyn en verliese in die harde werklikheid ook onontbeerlik (Hamman 2005:50). Om met treurtake besig te wees, is in hierdie omstandighede deel van die omvattende gemeentebouproses.

1.10 BELANG, RELEVANSIE, AKTUALITEIT VAN DIE NAVORSING

Daar is baie op die spel vir die NG Kerk en vir almal wat onder haar bediening val. Die grootste Afrikaanse kerk in die wêreld word getoets deur langdurige samelewingsverandering. Die NG Kerk is, byna soos die kerk in Europa na die Tweede Wêreldoorlog, “voorbeeldloos” (Firt 1968:7) in die sin dat ons nie êrens anders kan “afkyk” hoe om effektief in die veranderende Suid-Afrika kerk te wees nie. Die beste aanwending van geesteskrag is in hierdie omstandighede nodig vir die NG Kerk om nie net te oorleef nie, maar om ’n outentieke bydrae te maak tot die samelewing waarbinne sy geplaas is. Daardie bydrae moet ’n uniek kerklike bydrae wees – ’n bydrae in lyn met haar teologiese en missionêre identiteit (Nel 2009:433–443); ’n bydrae wat strook met die kernwaardes van die Koninkryk van God.

Die navorsingsleemte is dat daar nie empiriese navorsing beskikbaar is wat kontekstueel betroubaar en wetenskaplik verantwoordbaar aandui in watter mate die afskeid van die ou Suid-Afrika in die NG Kerk voltrek is nie. Daar is ook nie betroubare inligting oor die mate waartoe die kerk al 'n nuwe identiteit gedefinieer en haar daar begin inleef het as resultaat van 'n suksesvolle rouproses nie (vgl Hamman 2005:47).

Daar is nie 'n teologiese teorie beskikbaar wat leiding gee in verband met sinvolle teologiese en kerklike response op die huidige kontekstuele nood van lidmate en diensleiers, wat met verlies saamhang nie. 'n Sinvolle teologiese teorie oor begeleiding van verlies en treurreaksies in gemeentes gedurende 'n oorgangstyd is dringend nodig. Die heersende gemeentebouteorie neem nie in ag dat daar vir die afgelope twee tot drie dekades waarskynlik sosiale en emosionele faktore bestaan wat lidmate en gemeentes van die NG Kerk se geestesenergie dreineer nie. Daardie faktore is normale, maar veeleisende en kollektiewe treurreaksies, wat vermoedelik goed-bedoelde gemeentebouopgings laat stol. Gemeentes het begeleiding nodig om die uitdagings wat verandering en verlies meebring, sinvol aan te pak.

1.10.1 AFSKEID VAN OU BEDELING LEERSTELLIG GENEEM; NIE PASTORAAL NIE

Die afskeid van apartheid is in die NG Kerk op 'n *dogmatiese* en etiese wyse hanteer deur kerkvergaderings, maar die pastorale node van die tyd het nie behoorlik aan die orde gekom nie. Openbare, kerklike standpuntstelling was in die brandpunt in die tagtiger- en negentigerjare. Die NG Kerk se sinodale en ander vergaderings het in daardie proses duisende bladsye standpuntstelling geproduseer van debatte, verslae en besluite. Maar die "sagter", *pastorale* kant van die saak, waar geluister word na die verskeidenheid pynlike ervarings van individuele lidmate en gemeentes, het grootliks agterweë gebly. Die afskeid van die ou bedeling het vir die NG Kerk enorme verlies ingehou. Daardie **ervarings van verlies het egter nog nie die onderwerp van teologiese besinning geword nie.**

Die Waarheids-en-Versoeningskommissie het die pynlike ervarings van die slagoffers van apartheid in opspraakwekkende, openbare byeenkomste hanteer. Dit was 'n pastorale diens aan diegene wat geleentheid gekry het om in 'n simpatieke atmosfeer hulle verhale te kom vertel, asook baie

ander wat met die verhale kon identifiseer (Meiring 1999). Terwyl landsburgers aan die een kant van die spektrum op 'n evangeliese wyse bedien is om afskeid te neem van die trauma van die ou bedeling, het 'n ander deel van die bevolking (wat die groot meerderheid van die NG Kerk insluit) hulle hoofsaaklik van die verhore onttrek, maar in die proses het hulle openbare skuld toegeneem.

Waarom is die verlies en treurreaksies nie voorheen verwerk nie? Die antwoord het waarskynlik daarmee te doen dat die NG Kerk vasgevang was in 'n situasie waar die verskeidenheid politieke sienings in dieselfde gemeente en die drif waarmee lidmate mekaar se politieke standpunte beveg het, gesprek oor politiek-verwante onderwerpe soos verandering, verlies en treur byna onmoontlik gemaak het. Die tagtiger- en negentigerjare was die dae van kerklike skeuring en dreigende skeuring. Die Afrikaanse Protestantse Kerk het pynlik van die NG Kerk afgeskeur in 1986. NG Kerkgemeentes het kosbare lidmate verloor en die emosie daarrondom was nog rou. Die politieke en kerklike debatte van die negentigerjare was in so 'n mate oorverhit dat standpunte verhard het en eerlike pogings tot gesprek dikwels in rusies ontaard het.

Daarby was daar die onoorkomelike dilemma, wat dit prakties onmoontlik gemaak het om die verliese behoorlik te verwoord en daaroor te rou: Die NG Kerk het haar aandeel aan apartheid herhaaldelik as sonde bely. Maar dit het nie die verlies wat mense met die afskeid van apartheid beleef het, uitgekanselleer nie. “**But how do you grieve something that you have confessed as a sin?** This paradox cannot be solved, for the body of Christ does not live only theologically, ecumenically, or even ethically, but also emotionally and relationally” (Hamman 2005:15). Die kerk het waarskynlik in die eerste dekade na 1994 eerlik nie geweet hoe om verliese te hanteer nie en dit daarom maar links laat lê. Baie gemeentes het vasgeval in onproduktiewe treur en nostalgie. Die groot verliese het in groot mate onverwerk bly lê. Waar die verliese wel deurgewerk is, was dit meestal in die privaatheid van pastorale gesprekke en nie in die openbare domein van gemeentebou nie.

1.10.2 MINDER GESLAAGDE BEGELEIDING

'n Mens kan spekulêr oor nog redes waarom die NG Kerk se begeleiding van lidmate en gemeentes deur die huidige tydperk van verandering nie so geslaagd is nie. Ek noem twee redes, wat deel is van die navorsingsvermoede van hierdie studie:

Eerstens is “die kerk” van wie leiding verwag word, self net *mense* – mense wat individueel en as groep midde-in die maalkolk van verandering leef. Die NG Kerk het nie die luuksheid van ’n onbetrokke afstand-perspektief nie. Inteendeel, die georganiseerde kerk as gemeenskapstruktuur sukkel self om haar te posisioneer in nuwe omstandighede. Dit is ’n groepering van mense – die kerklike leierskap op gemeente-, rings-, sinodale en nasionale vlak, wat aan ’n groter groepering van mense – die lidmate in ’n wye verskeidenheid persoonlike omstandighede, probeer leiding gee oor hoe om met verandering te leef, terwyl hulle self ten diepste daardeur geraak word, self onseker is en self met onafgehandelde treurtake worstel.

Tweedens het “die kerk” nie genoeg betroubare inligting oor die onderwerp nie – ons weet byvoorbeeld nie wetenskaplik en betroubaar hoe NG Kerk-lidmate verandering en verlies beleef nie. Ons weet ook nie in watter mate lidmate en gemeentes die verlies reeds deurgewerk het nie. “Rou” as begeleide proses, is ook nie deel van enige praktykteorie waarvan ek weet, wat gemeentes se optrede in hierdie konteks van verlies rig nie.

1.10.3 ’N SINVOLLE ROUPROSES LEI NA NUWE IDENTITEIT

My vermoede as deelnemer-waarnemer is dat die meeste NG Kerk-gemeentes onseker is oor hulle identiteit en roeping in die nuwe Suid-Afrika. Die impak van verandering is so groot dat gemeentes vandag nog soek na hulle identiteit: ’n nuwe identiteit wat vorm aanneem wanneer die rouproses genoegsaam afgeloop het; ’n identiteit wat uitdrukking gee aan die roepingsverstaan van ’n kontekstueel-relevante Afrikaanse kerk in die na-koloniale Afrika en die nuwe Suid-Afrika.

Die onafgehandelde treurproses eis baie geestesenergie en gemeenteleiers verstaan soms nie waarom die gemeente so traag is om te reageer op hulle goeie programme nie. Met tye kan treurwerk mense lam lê en dit vir gemeentes onmoontlik maak om enige iets meer as die noodsaaklikste werk aan te pak. Daar kan ook nie beplan of begroot word vir treurtye nie, omdat dit ongenooid opdaag en sigself “afdwing” op mense en gemeenskappe. Gemeentebou is ’n hoëorde-werksaamheid, in die sin dat dit nie noodsaaklik is vir oorlewing nie. Wanneer mense se bronne en energie onder druk is, kom daar tye dat individue, families en selfs geloofsgemeenskappe op oorlewing ingestel raak. Daar is eenvoudig nie krag en kreatiwiteit beskikbaar om te ywer vir ’n verdienste-like saak soos gemeentebou nie. Die afgelope twee dekades was vir die NG Kerk so ’n tyd.

Die bediening van gemeentelike rou sal op die kort termyn swaar werk wees – nog ’n moeilike ekstra? Maar op die langer termyn sal gemeentes die vrugte pluk wanneer die energie wat tans deur ’n onvrugbare treurproses getap word, beskikbaar raak vir bedienings na buite. Rou is ’n hoopvolle bediening, omdat individue en gemeentes mettertyd hulle verliese deurwerk, aanpas by nuwe omstandighede en ’n nuwe identiteit ontwikkel wat pas by hulle diepste oortuigings en by die nuwe omstandighede. Rou is die roete na ’n nuwe roepingsbesef, ’n nuwe visie en ’n nuwe identiteit (Hamman 2005:177–179). Mens kan verwag dat nuwe gedrag sal voortvloei uit die nuwe identiteit.

Studie oor hierdie onderwerp het ook nut vir die gewone lidmaat. Hulle het leiding van hulle kerk nodig om in te sien dat die kollektiewe treurproses ’n demper is vir gemeentebou en dat daarvan werk gemaak moet word. Geen reggeaarde Christen wil lewenslank aanhou treur en in die proses die vreugde van optimale Christenwees misloop nie. Geen reggeaarde gemeente wil ook vir te lank vasval in kollektiewe treur en in die proses onvrugbaar in God se koninkryk wees nie. Lidmate en gemeentes leef vandag in ’n wêreld waarvoor hulle nie voorberei is nie. Die praktiese teologie as kritiese teologiese teorie wat naby aan die empiriese werklikhede beweeg, behoort hulle te help om hulle wêreld te verstaan en betekenisvol daarop te reageer.

1.10.4 IS DIE NAVORSINGSTEMA BELANGRIK?

Die **relevansie en belang** van studie oor die onderhawige onderwerp kan soos volg opgesom word:

Die nuwe identiteit en geloofwaardigheid van die NG Kerk in die jare wat voorlê, hang in groot mate saam met die sinvolheid waarmee haar gemeentes die oorgangstyd vertolk en die verliese wat daarmee saamhang hanteer deur ’n hoopvolle bediening van rou as ’n normale werksaamheid te vestig. Die situasie in Suid-Afrika het onherroeplik verander. Intensionele rou kan gemeentes help om verlies op ’n gelowige manier te verwerk en dan meer toepaslik te reageer in ’n nuwe konteks. NG Kerk-gemeentes het nodig om hulle rol, taak, visie, identiteit en roeping in die nuwe Suid-Afrika nuut te definieer. Gemeentelike rou is die roete daarheen.

Hierdie onderwerp is aktueel, want die tyd is nou ryp vir die NG Kerk om hoopvol te rou oor alles wat sy verloor het met die oorgang na die nuwe Suid-Afrika.

1.11 METODOLOGIESE VERANTWOORDING

1.11.1 EPISTEMOLOGIESE VERANTWOORDING

Vir hierdie studie is dit nodig om behoorlike aandag te gee aan rasionaliteit en die kenteoretiese begronding – met die oog op inhoude wat later in die studie volg. Die rede daarvoor lê hoofsaaklik by die kwalitatiewe empiriese ondersoek en -ontleding. ’n Navorsingsfilosofie en navorsingsmetodes word gebruik wat tot heel onlangs nie as deel van die wetenskaplike proses beskou is nie. Die navorsingsfilosofie en -metodes wat hier gebruik word, lê ingebed in ’n nuwe, breë siening van rasionaliteit en wetenskaplikheid. Die studie van sosiale en subjektiewe werklikheidsdomeine (soos die gevallestudies wat hier aangebied word), het byvoorbeeld so onlangs as die tagtigerjare eers wetenskaplike erkenning begin geniet, omdat die siening van waarheid en kennis vir die eeue voorafgaande te eng was (Pieterse 1993b:198–201).

Kwalitatiewe navorsing is nog in die proses is om in die praktiese teologie gevestig te raak as ’n bruikbare empiriese weg naas die kwantitatiewe (Heitink 1993:229; Van der Ven 1994:42–44). Die metodes vir dataversameling vereis ook verantwoording. Deelnemende waarneming is een van die metodes van dataversameling. Die proses van deelnemende waarneming het verloop oor die hele tydperk terwyl die formele studie aan die gang is. ’n Tydperk van minstens 15 jaar voor die navorser formeel ingeskryf het vir studie kan egter navorsingsmetodologies nie buite rekening gelaat word nie. Ek het die rol vervul van deelnemer-navorsers (*practitioner-researcher*) (Jarvis 1999:xi), lank voor daar planne was van graadstudies en voor daar planne was om enige resultate te publiseer. Die werkswyse om die hele voor-formele proses van *participatory action research* (Wepener 2005:115–116) metodologies in te trek as deel van die navorsingsproses en -resultate, sal party puriste uit die ouer skool van navorsingsmetodologie se wenkbroue laat lig, daarom word daar genoeg spasie afgestaan aan die epistemologie wat daaraan ten grondslag lê. Die tweede metode vir dataversameling is gevallestudies, waar halfgestruktureerde onderhoude met individue en pare, asook gesprekke met fokusgroepe gebruik word. Sulke metodes is vir sommige net té naby aan alledaagse gesprekke om in wetenskaplike werk gebruik te word.

Hierdie studie en sy resultate is bedoel om in die praktiese teologie ernstig opgeneem te word, daarom begin hoofstuk 2 met ’n hele afdeling oor die onderliggende rasionaliteit. Om te voorkom dat die wetenskaplikheid en geldigheid van die totale navorsingsprojek in die gedrang kom, word

ruimte in hoofstuk 2 (in samehang met die nuwe praktiese teologie), asook in hoofstuk 3 (in samehang met sisteemdenke en gemeentebou), gewy aan die uiteensetting van keuses ten opsigte van die nuwe rasionaliteit. Die navorsingsfilosofie en -metodologie moet kenteoreties geplaas en wetenskaplik verantwoord word.

Die “nuwe” vak praktiese teologie rus kenteoreties op die “nuwe” epistemologie, daarom word die twee velde saam-saam uitgewerk in hoofstuk 2. Deel van die nuwe benadering tot praktiese teologie is die legitimering van die empiriese ondersoek as sodanig, want ook dít is relatief nuut as kenbron in die teologie. Die benutting van empiriese data in die ontwikkeling van ’n teologiese teorie (Van der Ven 1993:vii–viii), asook die wyse waarop te werk gegaan word met verskillende soorte inligting (Browning 2007:9), hang saam met die nuwe, ruimer benadering tot wetenskapsbeoefening (De Jongh van Arkel 1988:225–226), asook met ’n nuwe benadering, nie net tot die praktiese teologie nie, maar tot die teologie as sodanig (Browning 1996). Dit maak dus sin om ’n behoorlike epistemologiese begroning aan te bied en om dit te doen in die hoofstuk wat die “nuwe” praktiese teologie uiteen sit.

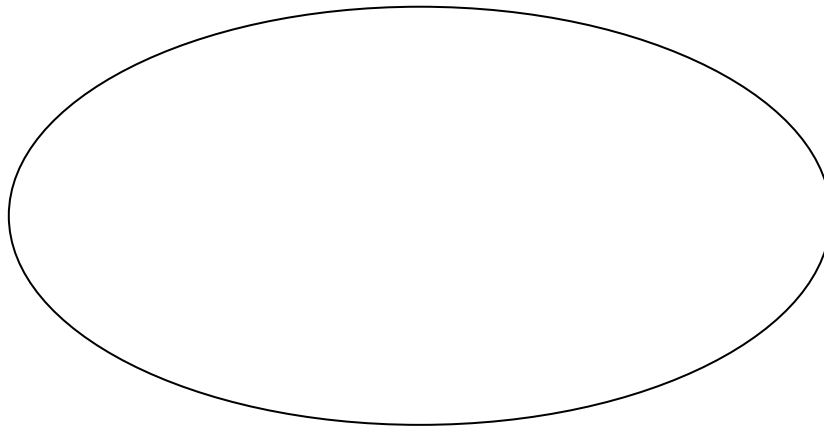
1.11.2 BREË NAVORSINGSMODEL

Drie bruikbare modelle vir navorsing in die praktiese teologie word vervolgens baie kortliks bespreek, voordat daar meer aandag gegee word aan die voorkeurmodel: dié van Gerben Heitink, wat hy in 1993 breedvoerig uiteengesit het in sy boek *Praktische theologie: gesiedenis, teorie, handelingsvelden*.

1.11.2.1 HEYNS EN PIETERSE

Wanneer ’n Afrikaanse praktiese teoloog besin oor ’n breë navorsingsmodel – met ander woorde HOE prakties-teologiese navorsing gedoen word, is dit moeilik om iets anders as die model van Heyns en Pieterse as aanknopingspunt te gebruik. Dit is immers “die eerste volledige uiteensetting in ons land van die nuwe benadering in die praktiese teologie, wat sedert die sestigerjare in Europa ontwikkel is” (Heyns & Pieterse 1990:voorwoord). Hulle model kan grafies voorgestel word as ’n ellips met twee middelpunte. Die twee middelpunte verteenwoordig die teologiese teorie en die geloofspraxis (Heyns & Pieterse 1990:34). “Die belangrikste stuk gereedskap van die praktiese

teologie is, na my oordeel, die teorie en praxis wat in 'n bipolêre spanningsverhouding tot mekaar staan” (Heyns & Pieterse 1990:35).

Ek verkies die breë navorsingsmodel van Heitink (sien p 37–40) bo die model van Heyns en Pieterse, omdat dit drie “pole” het, in plaas van die twee. Heitink noem dit wat Heyns en Pieterse die pole van teorie en praxis noem, die hermeneutiese en empiriese siklusse. Maar dan voeg hy 'n derde siklus daarby: die regulatiewe of strategiese siklus. Dit gee prominensie aan strategieë om verandering te weeg te bring en brei dus die werkswyse uit van 'n bipolêre na 'n drieslagmetodologie.

1.11.2.2 BROWNING

Die tweede bruikbare model dateer ook uit die negentigerjare en kom uit die VSA. Browning het in 1991 in 'n artikel sy model bekend gestel, wat later in die boek *A fundamental practical theology* (1996) meer volledig uitgewerk is. Die model het vier afdelings of rigtings waarin dit beweeg. Hy skryf self later die volgende oor 1991 se artikel *Toward a fundamental and strategic practical theology*: “In this article, I turned this hermeneutical circle (*Gadamer's practical hermeneutical circle – WB*) into a full-blown theological method that saw all fresh theological reflection (1) beginning with the description of concrete questions, (2) moving backward to the interpretive concerns of historical theology, (3) moving to systematic theology as ordered reflection on this interpretive process, and (4) then finally moving forward to strategic practical theological

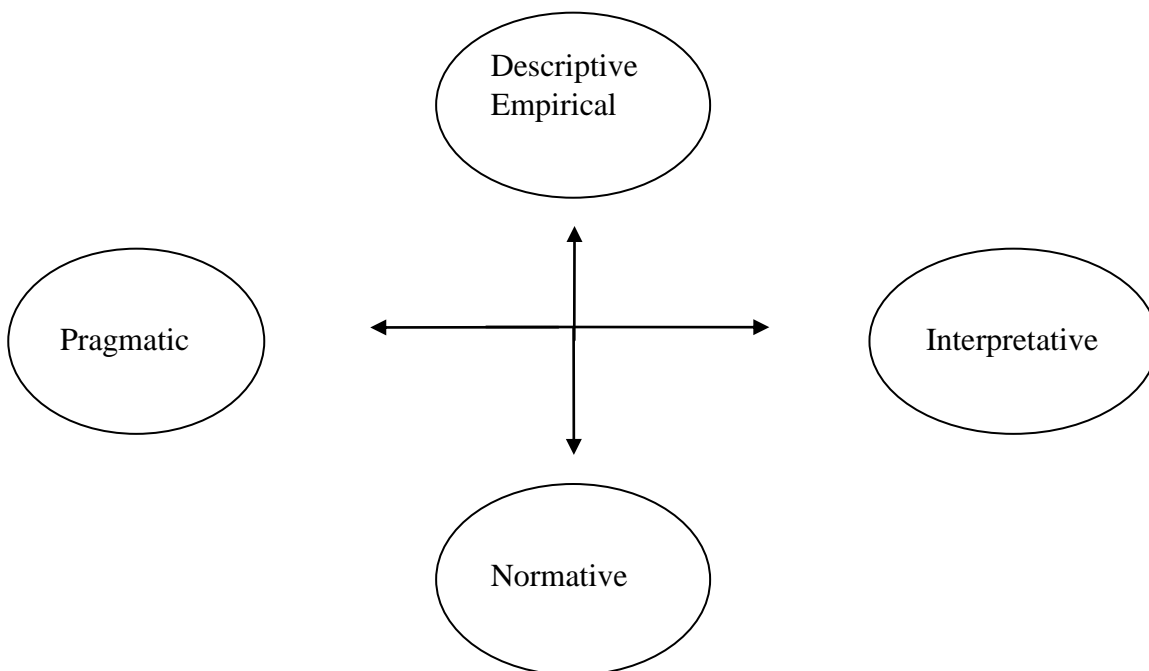
reflection about ways to proceed with concrete and faithful action in the future” (Browning 2007:4).

Browning se model stem baie ooreen met Heitink s’n en hy voeg niks weseliks by nie. Hy deel net dít wat Heitink die hermeneutiese siklus noem, op in twee afdelings: bewegings na die historiese en sistematiese teologie. Ek verkies die eenvoudiger model met die drie fokuspunte.

1.11.2.3 OSMER

’n Derde, onlangse, model waarvan kennis geneem móét word, omdat dit binne ’n kort tydjie reeds baie internasionale erkenning geniet, is die model van RR Osmer wat in 2008 gepubliseer is in die boek *Practical theology: an introduction*.

Osmer stel sy model grafies soos volg voor:

Osmer stel ’n navorsingsmodel voor met vier bewegings, aan die hand van vier belangrike vrae. Die vier kerntake van die praktiese teologie hang saam met hierdie vier vrae (Osmer 2008:4):

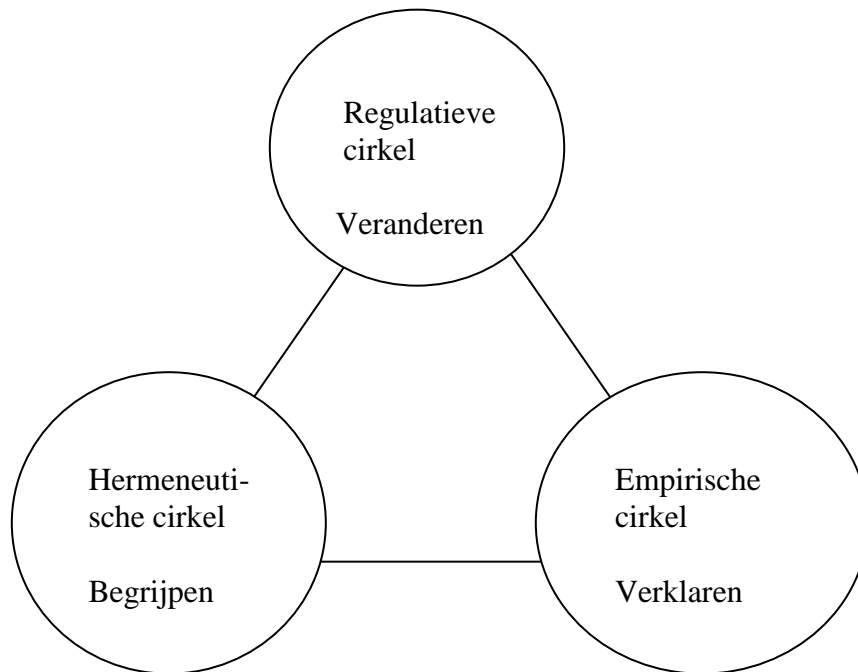
1. “What is going on? The descriptive-empirical task: Priestly listening.

2. Why is this going on?	The interpretive task:	Sagely wisdom.
3. What ought to be going on?	The normative task:	Prophetic discernment.
4. How might we respond?	The pragmatic task:	Servant leadership.”

Osmer deel ook Heitink se hermeneutiese perspektief op in twee vrae: die vertolkende en die normatiewe.

1.11.2.4 VOORKEURNAVORSINGSMODEL: HEITINK

Al drie die navorsingsmodelle hierbo, asook Heitink se model bevat die elemente van 1) empiriese ondersoek, 2) literatuurstudie: studie van die kerk se brondokument, die Bybel, en die teologiese tradisie, 3) kritiese teologiese en innoverende praktiese denke. Al vier metodes dwing die ondersoeker om naby aan die praktyk, naby die Bybel en beproefde teologie en op ’n kreatiewe en strategiese wyse naby aan die gewenste toekoms te beweeg. Ek kies Heitink se model, omdat dit ’n gedurige wisselwerking en heen-en-weer beweeg tussen die verskillende perspektiewe behels. Daar kan geen sprake wees van ’n metodologie wat stapsgewys in een rigting gebeur nie. Die eie karakter van die prakties-teologiese metodologie wat hier benut word, kan soos volg skematies voorgestel word (Heitink 1993:161):

Hierdie studie as geheel volg die drie groot siklusse van die prakties-teologiese ondersoek, soos deur Heitink uitgewerk (1993:174–230). Die sogenaamde “drieslagwerkswyse” geniet al vir ongeveer 20 jaar wye aanvaarding onder praktiese teoloë (Dingemans 1990:103–105; vgl ook Van der Ven 1994:37–42). Die werkswyse is om die hermeneutiese, empiriese en regulatiewe (ook genoem “strategiese”) perspektiewe van die prakties-teologiese ondersoek afwisselend aan die orde te stel en krities met mekaar in verband te bring.

1.12 OORSIG OOR DIE STUDIE

1.12.1 HERMENEUTIESE SIKLUS

Eerstens kom die hermeneutiese siklus, wat Heitink (1993:174) “begripen” noem, aan die beurt. In **hoofstuk 2** word die “nuwe” praktiese teologie as hermeneutiese handelingswetenskap, wat mense se geloofshandeling in diens van die Evangelie bestudeer en vertolk, geplaas in die raamwerk van die na-Einstein epistemologie. Met “na-Einstein epistemologie” word nie radikale post-moderne relativisme bedoel nie. Dit word vermy deur te kies vir “postfoundational” epistemologie, wat teoloë in ’n interdisiplinêre gesprek ontwikkel saam met denkers uit ander vakgebiede. Die paradigmaskuif in die praktiese teologie gedurende die tweede helfte van die twintigste eeu word beskryf. Die keuse vir die “nuwe” praktiese teologie word verantwoord. Die nut van empiriese ondersoek en die geldigheid van die geloofspraktyk as tweede kenbron vir die teologie word beredeneer. Hierdie studie se bydrae tot teorievorming, is om aan te toon dat die huidige kontekstuele nood van NG Kerk-gemeentes (volgens die navorsingsprobleem) in die prakties-teologiese teorie behoort te reflekteer. Die waarde van empiries-georiënteerde teologie (Van der Ven, Browning) word beredeneer.

In die ontwerp van die empiriese navorsingsprojek word die kwalitatiewe navorsingsfilosofie ondersoek. Die teoretiese keuse vir die konstruktivistiese metodologie onderliggend aan die empiriese ondersoek word uiteengesit. Hierdie soort navorsing is deel van die nuwe, breër sienings van rasionaliteit en wetenskapsbeoefening en pas goed by die navorsingsprobleem en die veld wat ondersoek word. My eie posisie as praktyk-navorsers en deelnemer-navorsers word uitgeklaar. Twee aanvullende navorsingstrategieë word geïdentifiseer wat gebruik sal word om gegewens te versa-

mel. Drie gemeentes word geselekteer vir gevallestudies. Die seleksie van respondente word beplan, asook die skedule met vrae wat gebruik word in die onderhoude. Die navorsingsprobleem, navorsingsdoel en werkshipotese word geoperasionaliseer in 'n haalbare navorsingsprojek en wel op so 'n wyse dat al vier aspekte van die navorsingsdoel deeglik funksioneer.

In **hoofstuk 3** word die hermeneutiese siklus verder ontwikkel met 'n uiteensetting van die sistemiese benadering en die belangrikheid daarvan vir die vakgebied gemeentebou. Die verbande van die sistemiese benadering met die nuwe epistemologie word aangetoon. Die teorie vir gemeentebou as 'n omvattende, reformatoriese bediening word aangebied in samehang met die nuwe epistemologie en die nuwe praktiese teologie. Die praktiese belang is om die huidige gaping tussen gemeentebouteorie en gemeentelike praktyk te hanteer (tweede, derde en vierde aspekte van die navorsingsdoel).

Die hermeneutiese siklus word afgesluit in **hoofstuk 4**, waar die teorie oor verlies, treur en rou ondersoek en toegepas word op Afrikaners se komplekse belewenisse in die nuwe Suid-Afrika.

1.12.2 EMPIRIESE SIKLUS

Die tweede perspektief van die breë navorsingsmodel, is die empiriese siklus, wat Heitink (1993: 212) ook “verklaren” noem. Die beplanning en ontwerp van die empiriese navorsingsprojek is aan die einde van hoofstuk 2 gedoen. **Hoofstuk 5** rapporteer oor die proses van die versameling van gegewens in drie gemeentes van die NG Kerk se Noordelike Sinode. Die eerste twee aspekte van die navorsingsdoel is op die voorgrond: eerstens word die belangrikste resultate van die empiriese ondersoek weergegee en vertolk. Daar word met aandag geluister na unieke stemme uit elk van die drie gemeentes. Sodoende word in-diepte beskrywings aangebied van die stand van sake ten opsigte van drie uiteenlopende gemeentes se belewenisse van verandering en verlies. Die deelnemer-waarnemer se waarnemings word geïntegreer met insette van respondente in die gevallestudies.

Tweedens word nagegaan of 'n langdurige treur- en rouproses belemmerend inwerk op gemeentebouopogings van die drie gemeentes. Hierdie hoofstuk is doelbewus die langste van die ses hoofstukke, omdat hierdie studie 'n keuse gemaak het vir 'n praktiese teologie wat naby aan die empiriese werklikheid beweeg en wat die impule vir die ontwikkeling van die vakgebied vanuit die geloofspraktyk ontvang.

Die versamelde data word georden om lig te werp op die navorsingsprobleem, navorsingsdoel en werkshiptese. Inligting uit die literatuurstudie (hoofstuk 2–4) word krities in verband gebring met die gevallestudies.

1.12.3 STRATEGIESE SIKLUS

Die derde perspektief van die gekose navorsingsmodel is die strategiese of regulatiewe siklus, wat Heitink (1993:195) “veranderen” noem. In **hoofstuk 6** word aandag gegee aan die gewenste, nuwe, verbeterde praxis. Die derde navorsingsdoel kry gefokusde aandag: die verryking van die heersende gemeentebouteorie met perspektiewe uit die empiriese ondersoek waarvoor hoofstuk 5 rapporteer. Die tweede en derde fases van die gemeentebouproses (sien p 196–198) word spesifiek uitgelig en verryk met perspektiewe op verandering, verlies en treur. Aspekte van die vierde navorsingsdoel, naamlik om strategiese weë te ondersoek vir gemeentes om intensionele rou, as ’n bediening van hoop, te integreer as ’n normale deel van die gemeentebediening, kom ter sprake.

Die moontlikhede van toekomstige ontwikkelings van gemeentes se bediening moet nie net geïdentifiseer word nie, maar ook strategiese beplan en begelei word om ’n impak te maak (Heitink 1993:195). Die vraag HOE gemeentes betekenisvol leiding kan gee om ’n bediening van hoopvolle rou as permanente deel van die gemeentebediening te vestig, word oorweeg. Twaalf praktiese moontlikhede word uitgespel hoe gemeentes strategiese ’n sinvolle rouproses kan fasiliteer.

Heelwat dinkwerk en teologiese onderskeiding is deel van die voorbereiding van hierdie hoofstuk, op soek na praktiese wysheid. Die heersende gemeentebouteorie word weer oorweeg en aangevul met perspektiewe op verlies, spontane treur en intensionele rou; oor die langdurige en kollektiewe aard van reaksies op verlies wat die Afrikaanse gemeenskap beleef. ’n Begeleide rouproses word aangebied as ’n teologiese aktiwiteit van belang in ’n konteks van grootskaalse verandering en verlies. Hoofstuk 6 is die vertolkende, teologiese kreatiewe en integrerende hoofstuk waar teorie en praxis in bipolarêre spanning met mekaar hanteer word (Heyns & Pieterse 1990, Nel 1991), in die lig van die rykdom van die resultate van die empiriese ondersoek.

Die werkshiptese word krities herbesoek in die lig van die literatuurstudie en die empiriese data. Hierdie hipotese-genererende studie sluit dan af met ’n behoorlik geformuleerde wetenskaplike hipotese.